

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ПЕРЕДУМОВА
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальності
072 Фінанси, банківська справа та
страхування

Заїка Анна Вікторівна

Керівник: Буй Т. Г.
кандидат економічних наук, доцент

Рецензент: Версаль Н. І.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____Донкоглова Н.А.
«_____» _____ 2022 р.

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ	6
1.1. Поняття податкової політики, її роль та функції.....	6
1.2. Трактуювання ефективності податкової політики в науковій літературі	13
1.3. Критерії та складові ефективності податкової політики	18
Висновки до 1 розділу	29
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ КРАЇН	30
2.1. Аналіз фіскальної ефективності податкової політики	30
2.2. Аналіз економічної ефективності податкової політики.....	37
2.3. Аналіз соціальної ефективності податкової політики.....	42
Висновки до 2 розділу	51
РОЗДІЛ 3 ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	55
3.1. Моделювання впливу макроекономічних факторів на бюджетні надходження	55
3.2. Шляхи вдосконалення податкової системи України.....	62
Висновки до 3 розділу	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ВСТУП

Актуальність тематики дослідження зумовлена тим, що податкова політика здійснює чималий вплив на соціально-економічний розвиток держави. У воєнний та післявоєнний час особливо гостро постає проблема ефективності податкової та фіскальної політики, яка відіграє ключову роль у забезпеченні основних потреб держави та швидкому відновленні економіки.

Мета дослідження – проаналізувати показники ефективності податкової політики України, порівняти їх із показниками Польщі, інших країн та надати рекомендації щодо вдосконалення ефективності податкової політики.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання:

- Розкрити поняття податкової політики, ефективності й ефективності податкової політики;
- проаналізувати складові фіскальної, економічної та соціальної ефективності податкової політики;
- дослідити вплив показників ефективності податкової політики на соціально-економічний розвиток України й інших країн;
- змодельовати та проаналізувати макроекономічні фактори, що впливають на бюджетні надходження;
- розробити систему рекомендацій щодо усунень проблем та вдосконалення податкової політики.

Об’єктом дослідження є податкова політика України, Польщі й інших держав.

Предметом дослідження є вплив податкової політики на соціально-економічний розвиток.

Методи дослідження: використовується аналітичний метод, отримання конкретних висновків та результатів, за якими пропонуються шляхи вирішення проблеми або рекомендації, проведення математичних розрахунків й аналіз статей.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові статті вітчизняних та закордонних вчених, законодавчі та нормативно-правові акти України у сфері податкової політики, оподаткування, статистичні дані, звіти Державної казначейської служби України, Державної служби статистики, Міністерства Фінансів України Служби статистики Польщі, Міністерства фінансів Польщі, Банку макроекономічних даних Польщі, The World Bank, лекційні матеріали, наукова періодика вітчизняних та світових вчених, ресурси Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розумінні неефективних складових загальної податкової ефективності України, Польщі й інших країн, їхніх основних показників, які на це вказують, та основних причин неефективності, що дозволяє розробити найефективніші рекомендації, які будуть сприяти соціально-економічному розвитку України.

Наукова новизна роботи полягає в наданні комплексних рекомендацій щодо збільшення ефективності податкової політики, особливо у воєнний та післявоєнний час.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел.

У першому розділі роботи розглядається теоретична основа ефективності податкової політики: розглядаються різні підходи до визначення податкової політики, трактування ефективності податкової політики й визначенні основних показників ефективності податкової політики

У другому розділі проводиться аналіз показників ефективності податкової політики та визначаються слабкі й сильні сторони України й інших країн та причини неефективності податкової політики.

У третьому розділі проводиться аналіз впливу кількості зареєстрованих безробітних, зміни прямих іноземних інвестицій та рівня зростання тіньової економіки на бюджетні надходження. На основі визначених проблем та міжнародного досвіду Польщі й інших країн було надано рекомендації щодо збільшення ефективності податкової політики в Україні, насамперед у воєнний та післявоєнний час.

Ключові слова роботи: податкова політика, принципи формування податкової політики, ефективність, ефективність податкової політики, показники податкової політики.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Поняття податкової політики, її роль та функції

Використання найбільш близького терміну, але не за змістом, «політика податків» уперше можна побачити в роботах радянського економіста та статистика А. Ісаєва 1887 р. в роботі «Великі міста та їхній вплив на суспільне життя» [1]. Найперше усвідомлене використання пов'язується з формуванням нової економічної, фінансової та податкової політики [2, с. 13].

Єдиного визначення «податкова політика» в українському законодавстві наразі немає, проте, згідно з трактуванням Міністерства Фінансів України, податкова політика – це «діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави» [3].

Розглянемо й інші трактування «податкової політики». Загалом можна виокремити чотири основні підходи до розкриття цього поняття (див. рис. 1.1).

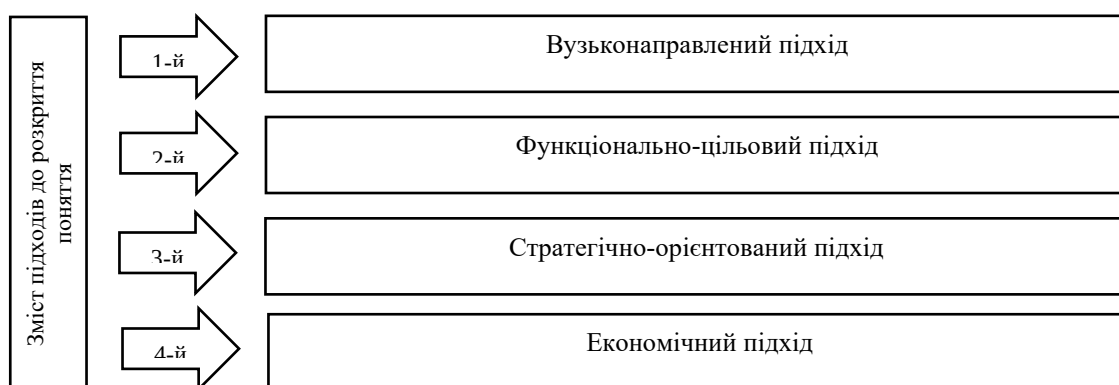

Рис. 1.1 – Класифікація підходів трактування поняття «податкова політика»

Джерело: складено автором на основі даних [2, с. 15; 3].

Найперший підхід – вузьконаправлений. Він, відповідно до назви, обмежується лише областю податків та характеризує податкову політику як систему заходів тільки у сфері податків.

У цьому є й деякі переваги: трактування легко відтворюються, добре запам'ятовуються та використовуються здебільшого авторитетними словниками.

У межах цього підходу свої визначення сформулювали А. Романов, Г. Поляк, М. Романовський, А. Грязнова, О. Василик, А. Барихин (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1 Формулювання визначення «податкова політика» вузьконаправленого підходу

Автори	Трактування
А. Грязнова	«Система заходів держави, складова частини фіскальної політики»
О. Василик	«Сукупність заходів держави у сфері побудови податкової системи й мобілізації податків до бюджету»
А. Барихин	«Система заходів, яка проводиться державою в області податків та оподаткування»

Джерело: складено автором на основі даних [5, с. 605; 6; 7, с. 327.]

Другий підхід – функціонально-цільовий, який є ширшим за перший. У ньому підкреслюються функціональні можливості й економічна сутність податків, а також зазначаються поточні цілі реалізації податкової політики.

Вагомим недоліком є невизначеність, яка зберігається в питанні функціональних можливостей податків: підхід не дає повною мірою окреслити визначення «податкової політики».

В межах підходу схожої думки притримуються такі авторитетні знавці як І. Александров, І. Кучеров, В. Пансков (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2 Формулювання визначення «податкова політика» функціонально-цільового підходу

Автори	Трактування
І. Александров	«Комплекс заходів в області оподаткування, спрямованих на досягнення цілей поповнення бюджету держави»
В. Пансков	«Сукупність економічних, фінансових і правових заходів держави з формування податкової системи країни для забезпечення фінансових потреб держави»
І. Кучеров	«Сукупність здійснюваних державою заходів, які спрямовані на забезпечення повної сплати податків та зборів, в обсягах, що дають змогу доставити їй повне фінансування»

Джерело: складено автором на основі даних [8, с. 313; 9, с. 50; 10, с. 26]

Третій підхід – стратегічно-орієнтований, що ґрунтується на розкритті податкової політики як складової більш високого рівня, економічної, а іноді й соціально-економічної. Для формулювання своїх визначень цього підходу дотримувалися І. Майбуров, Н. Лук’янова, В. Ковальов, Л. Павлова та Д. Черник (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3 Формулювання визначення «податкова політика» стратегічно-орієнтованого підходу

Автори	Трактування
Л. Павлова, Д. Черник	«Складові частини економічної політики держави, що спрямована на формування податкової системи, що забезпечує економічне зростання, сприяє гармонізації економічних інтересів держави та платників податків»
В. Ковальова	«Частина економічної політики держави, комплекс заходів для вдосконалення податкової системи країни на основі стратегічної концепції розвитку податкової системи»
І. Майбуров	«Складові частини соціально-економічної політики держави, яка орієнтована на формування податкової системи, яка стимулюватиме накопичення та раціональне використання національного багатства країни, сприяти гармонізації інтересів економіки й суспільства, і в такий спосіб забезпечувати соціально-економічний прогрес громади»
О. Данилов, Н. Флісак	«Складові частини економічної політики, яка базується на сукупності юридичних актів, що встановлюють різновиди податків, зборів та обов’язкових платежів»

Джерело: складено автором на основі даних [11, с. 55; 12, с. 360; 13, с. 434; 14]

Четвертий підхід – економічний. О. Курносов пояснює, що підхід передбачає активне втручання в економіку. Схожої думки дотримується професор С. Лекар [15]. На думку українського вченого в галузі економіки А. Крисоватого податкова політика реалізується в правовому регламентуванні, організації стягування податків та податкових платежів, що є інструментом розподілу й перерозподілу ВВП, та формулює централізовані фонди [16, с. 10].

Податкова політика розподіляється на п’ять рівнів: мікро-, міні-, два мезо- та макрорівень. До кожного з них відносять певні різновиди податкової політики (див. рис. 1.2).

Надалі ми будемо оперувати терміном загальнодержавної податкової політики.

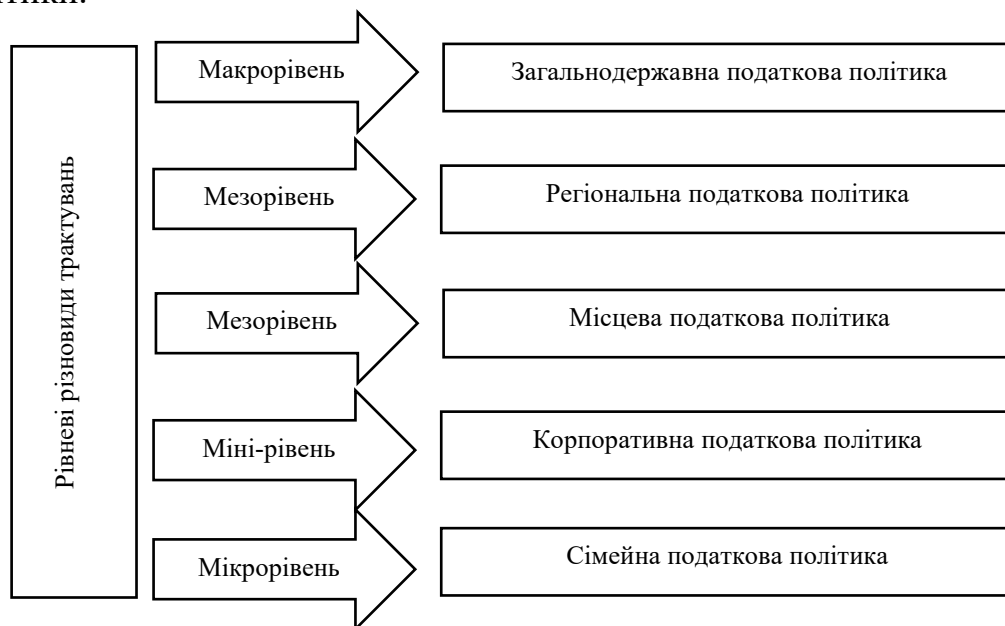

Рис. 1.2 – Розуміння терміну «податкова політика» за рівнями

Джерело: складено автором на основі даних [2, с. 21].

Поняття загальнодержавної податкової політики являє собою діяльність державної влади та місцевого самоуправління, спрямовану на покращення податкової системи країни для того, аби забезпечити стабільну дохідну частину всіх рівнів бюджетної системи.

Податкова політика займає провідне місце серед інших видів політик (див. рис. 1.3).

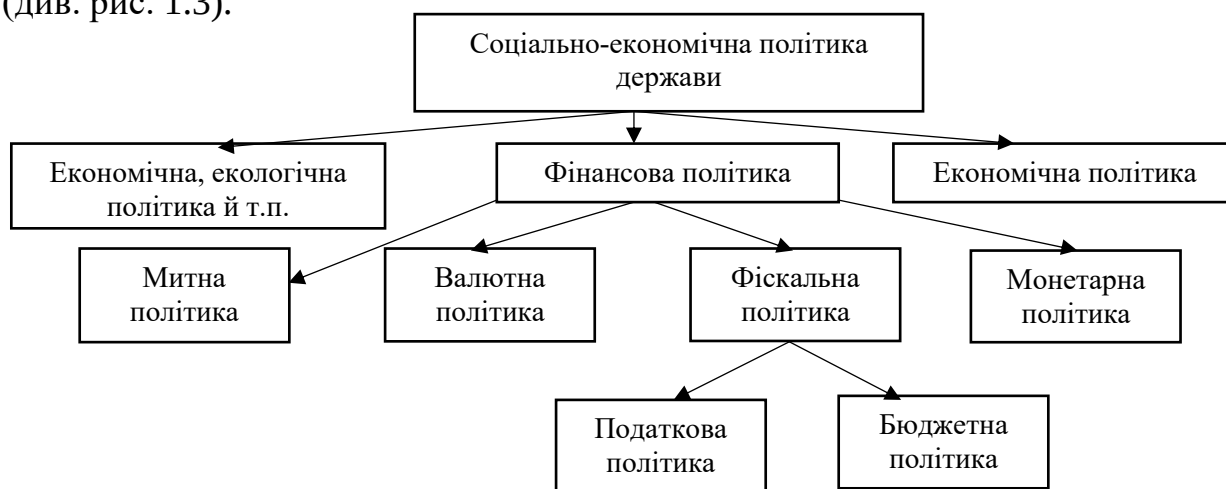

Рис. 1.3 – Місце податкової політики серед інших різновидів загальнодержавних політик

Джерело: складено автором на основі даних [2, с. 28].

На рис. 1.3 можна помітити, що податкова політика є складовою фіскальної політики, що є частиною фінансової. Фінансова є елементом більш високого рівня – соціально-економічної.

Важливою складовою податкової політики є її принципи формування. Фундаментальні принципи оподаткування великої кількості країн, і навіть України, були сформульовані шотландським економістом та засновником класичного напрямку сучасної економічної теорії А. Смітом. Основні правила полягають у:

- Справедливості – податковий тягар рівномірно розподілений між платниками податків відповідно до доходів. Автор пише, що «платники податків з однаковим рівнем доходу мають сплачувати однакову суму податків (горизонтальна рівність), а платники податків із вищою платоспроможністю мають платити більше ніж особи з меншою платоспроможністю (вертикальна рівність)» [17].
- Визначеності – час, за який має бути сплачений податок, сума і спосіб платежу не мають залежати від суб'єктивних чинників та мають бути завчасно відомі платнику.
- Зручності – сплата податку має бути зручною за умовами часу та місця.
- Раціональності – сума податків не має бути більшою за витрати з вилучення податків [18].

Для характеристики ролі податкової політики треба надати визначення такому поняттю як державне регулювання економіки. На думку В. Орешина цей термін являє собою «діяльність органів влади щодо впливу на процес суспільного відтворення для досягнення суспільно корисних результатів» [19, с. 92].

Виділяють різні концепції державного регулювання, а саме: кейнсіанська, неоліберальна, неоконсервативна, сукупна й марксистське вчення. Кожній із них відповідає модель економіки та роль податкової політики.

Ключовою ідеєю кейнсіанської концепції державного регулювання економіки є те, що ринкова система саморегулювання не може забезпечити стабільність економічного зростання та вирішити численні соціальні проблеми.

Економічне зростання може забезпечити тільки держава, яка втручається в економіку. Роль податкової політики полягає в тому, аби врегулювати бюджетний дефіцит або профіцит. Кейнсіанській концепції відповідає модель регульованої ринкової економіки, у якій саме держава активно бере участь у процесах економіки.

Альтернативною концепцією кейнсіанству є неоліберальна. Основна ідея – обстоювання думки щодо лібералізації економіки. Ринкова система саморегулювання в змозі забезпечити стабільність економічного зростання. Цій концепції відповідає модель соціальної ринкової економіки саме через відмову держави від активної участі в економіці. Тому її роль у соціальній сфері й у податковій політиці є досить важливою. Зокрема відбувається мінімальний збір податкових пільг і податковий тягар на капітал є доволі високим.

Протилежною концепцією кейнсіанству є неоконсервативна. Основна ідея – державне регулювання необхідне, але має бути обмеженим фінансовим сектором; основним інструментом корекції провалу ринкового механізму є монетарна політика; реальний сектор економіки саморегулюється ринковим механізмом; соціальна політика вважається тягарем, де соціальні програми збільшують податковий тягар, дестимулюючи пропозицію праці та заважаючи функціонуванню ринковому механізму. Концепції відповідає модель вільної ринкової економіки: держава всіма способами не має право повною мірою втручатись у реальний сектор економіки, а соціальна відповідальність мінімальна. Роль податкової політики полягає в тому, що низькі податки будуть стримувати інфляцію та стимулювати пропозицію.

Наступною концепцією є марксистське вчення. Основна ідея – капіталістичний спосіб виробництва неминуче буде замінено соціалістичним. Держава в умовах ринку не може позбутися недоліку механізму саморегуляції, на це вказує неможливість усунути антагонізми між різними верстами населення. Концепції відповідає модель планово-адміністративної економіки, де роль податкової політики мінімальна, адже держава не покладається на ринковий спосіб перерозподілу суспільного продукту. Податкова політика активно відіграє роль

лише на початковому етапі її формування як спосіб класової боротьби, аби вилучити надвисокі доходи.

Іншою концепцією є сукупність теоретичних розробок із проблем перехідної економіки. Основна ідея – зберігання великої частини державного сектору, присутність природних монополій та активна роль податкової політики, яка проявляється в необхідності життєздатності податкової системи та виховуванні населення податкової культури. Концепції відповідає модель змішаної економіки [7, с. 390–391].

Податкова політика є важливим та багатограним інструментом державного регулювання економічної ситуації в країні. В її основі лежать постулати кейнсіанства та некейнсіанства, а до ключових функцій варто віднести фінансову, розподільчу та контролюючу.

Фінансова функція характеризується тим, аби в достатній мірі забезпечити державу фінансовими ресурсами та виконання її функцій через мобілізацію коштів до бюджетів усіх рівнів.

Розподільча функція проявляється в тому, що грошові потоки концентруються на розподілі та перерозподілі ВВП між верстами населення, підприємствами, секторами економіки, регіонами, сферами соціального життя.

Контрольна функція відображає наскільки своєчасно й повно фінансові ресурси надходять у розпорядження держави. Функція проявляється в контролі розвитку суспільства й економіки, своєчасності сплати обов'язкових платежів.

Отже, єдиного визначення податкової політики не існує. Для того, аби систематизувати визначення різних дослідників, їх розподілили на три підходи: вузьконаправлений, функціонально-цільовий та стратегічно-орієнтований. Визначення податкової політики можна розподілити на п'ять рівнів: мікро-, міні-, два мезо- та макрорівень. Було визначено, що податкова політика є складовою фінансової політики, яка є частиною фінансової політики. Остання є елементом соціально-економічної політики. Розглянули, що фундаментальними принципами політики є справедливість, визначеність, зручність та раціональність. На основі літературних джерел дізнались, що певній концепції державного регулювання

економіки відповідає модель економіки та роль податкової політики. Виділяють такі концепції та відповідні їм моделі: кейнсіанська – модель регульованої ринкової економіки, неоліберальна – модель соціальної ринкової економіки, неоконсервативна – модель вільної ринкової економіки, марксистське вчення – модель планово-адміністративної економіки та сукупна – модель змішаної економіки. Також було досліджено, що виділяють такі основні функції податкової політики: фінансова, контролююча та розподільча.

1.2. Трактуювання ефективності податкової політики в науковій літературі

Податкова політика – цілеспрямована діяльність держави у сфері встановлення та стягнення податків і виступає одним із найпотужніших інструментів макроекономічного регулювання економіки. Функціонування економічного інструменту можна оцінити за допомогою його дієвості та ефективності.

Суть поняття ефективності розкрито знавцями з різних боків. Це надає змогу обґрунтувати застосування показників ефективності до певної області дослідження. Часто вчені уподібнювали поняття ефективності й результативності. До знавців, що ототожнювали зазначенні терміни, відносять Ф. Кене, В. Петті. Однак Н. Вацик, Р. Дарміць і Д. Рардо стверджували, що ефективність – це показник співвідношення результату до витрат на отримання цього результату. Тож за своєю суттю результативність – це складова ефективності. Це означає, що суть ефективності зводиться до визначення чітких меж одержаного результату, як ствердого так і заперечного щодо ціни його досягнення. Таку думку поділяють Г. Жучкова, С. Васирик, Л. Лозовський, Б. Райзберг, С. Покропивний та інші. Сучасні тлумачення поняття ефективності по-різному розкривають її суть. Наведемо різні тлумачення суті поняття ефективності (див. табл. 1.4).

За даними таблиці 1.4 тлумачення поняття ефективності українських і закордонних вчених різняться. Український погляд на ефективність ґрунтується на

дослідженні результатів понесених витрат, а закордонний характеризується мірою досягнення цілей. Нами ефективність розглядається як міра результатів функціонування системи ступеня досягнення мети в певний відтинок часу.

Таблиця 1.4 Тлумачення поняття «ефективність»

Автори	Трактування
В. Лук'яненко	«Певний результат або наслідок абияких причин, дій або сил»
І. Павленко	«Комплексне оцінювання кінцевих результатів використання фінансових, матеріальних, інформаційних і трудових ресурсів підприємства у виробництві товарів»
А. Загородній	«Здатність забезпечувати результативність (ефект) процесу, проєкту тощо, яку обчислюють, як відношення результату до витрат»
А. Виварец, Л. Дістергефт	«Ефективність будь-якого процесу, будь-якого різновиду діяльності, яка характеризує ступінь досягнення мети»
Ю. Сурмін	«Успішність функціонування системи, аби досягти постановлені цілі»
В. Андрійчук	«Результативність певної дії, процесу, яка визначається співвідношенням між отриманим результатом і витратами»
С. Мочерний	«Здатність приносити ефект, результативність процесу, проєкту, які вимірюється відношенням результату до витрат,»

Джерело: складено автором на основі даних [21; 22; 23 с. 217; 24, с. 56; 25 с. 354; 26, с. 9]

Загалом ефективність досліджується та аналізується в рамках процесу та явища, яке зумовлює уточнення сфери її дослідження. Важливою складовою соціально-економічної політики держави є податкова політика, яка забезпечує баланс інтересів влади, бізнесу та суспільства. Різний вектор цілі й діяльності кожної зі складових призводить до податкового конфлікту.

На думку В. Федосова, В. Андрущенко й В. Суторміна ефективність податкової політики – це «... дієвість обраних інструментів податкової політики в разі визначенні часу, упродовж якого відбувається реалізація такої політики» [10, с. 94]. Дослідники вважають, що податкова політика має право задовольняти інтереси на необхідному та достатньому рівнях, адже вона – реалізація фіскально-регулюючих інтересів держави.

На думку професора Ю. Іванова, доктора економічних наук, трактування ефективності податкової політики важливо розподіляти на декілька аспектів [3, с. 89].

Перший аспект передбачає, що ефективна податкова політика призначена для мінімізації спотвореного впливу податків на розподіл фінансових ресурсів.

Під другим аспектом розуміють, що ефективна податкова політика спрямована на те, аби мінімізувати «фіаско ринку» або зовсім його усунути. Під «фіаско ринку» мають на увазі певні ситуації, у яких проявляється неефективність як соціальна так й економічна, а ринковому механізму не вдається забезпечувати нормальний розподіл фінансових ресурсів. Також Ю. Іванов, окрім попередніх аспектів, виділяє два організаційні.

Перший аспект ефективної податкової політики спрямований на те, аби забезпечити ефективне адміністрування податків. Результат цього аспекту – максимізувати надходження податків до бюджету в разі мінімальних витратах держави та платників податків.

Другий аспект ефективної податкової політики пов'язаний з оцінкою роботи державних органів щодо забезпечення та розробки податкової політики, яка є ефективною під час забезпечення реалізації поставлених завдань та цілей.

Доктор економічних наук Ю. Воробйов стверджує, що податкова політика може бути ефективною, якщо її інструментарій надає змогу стимулювати економічне зростання, активність підприємств і сприяє виконанню соціальної функції держави [28, с. 120]. Саме тому визначення ефективності податкової політики потрібно здійснювати оцінюючи як ефективність економіки, так і в аспекті впливу на соціальну сферу.

Г. Назаренко поділяє думку Ю. Воробйова та подає таке визначення економічної ефективності податкової політики як відношення корисного її ефекту до витрат на його отримання. Соціальну ефективність тлумачить як відношення соціального результату податкової політики до сукупних витрат на покращення соціальної сфери, які сприяли досягненню зазначеного ефекту [29, с. 23].

Дослідник А. Загородній зазначає, що ефективність податкової політики характеризується:

- Метою оцінювання;
- рівнем оцінювання (державного та місцевого);
- сферою оцінювання (економічною, соціальною й фінансовою);
- набором критеріїв, які відповідають сфері й рівню оцінювання;
- сукупністю методів, які відповідають сфері та рівню оцінювання ефективності податкової політики.

На основі цих даних ефективність податкової політики EP_i буде мати такий вигляд [30, с. 154; 31]:

$$EP_i = \{MO_i, R_i, S_i, K_i, Mt_i\} \quad (1.1)$$

де MO_i – ціль оцінювання ефективності податкової політики;

R_i – рівень оцінювання ефективності податкової політики;

S_i – область оцінювання ефективності податкової політики;

K_i – критерії оцінювання ефективності податкової політики;

Mt_i – методи оцінювання ефективності податкової політики.

У своїх роботах А. Крисоватий пропонував ідею оцінки ефективності податкової політики через:

- Оцінку фінансової ефективності, тобто з погляду виконання державного бюджету;
- оцінку стратегічно-економічної ефективності, тобто з погляду того, як податкова політика впливає на соціально-економічну динаміку в державі

С. Давидов визначає ефективність податкової політики як міру податкових результатів функціонування податкової системи в аспекті ступеню реалізації її стратегії в певний відрізок часу [30, с. 154].

Для оцінки ефективності також користуються розрахунком певних індексів. Це зроблено для того, аби формалізувати критерії ефективності податкової політики. Саме тому сучасна економічна теорія запропонувала використовувати такі індекси:

- Індекс концентрації. Надає можливість зрозуміти, які податки формують частину доходів бюджету.
- Індекс дисперсії. Надає можливість зрозуміти, чи є податки з низьким обсягом надходження.
- Індекс запізнення. Визначає те, наскільки своєчасно було сплачено податки.
- Індекс витрат при зборі податків. Визначає наскільки були мінімізовані витрати при зборі податків [11].

Проаналізувавши підходи авторів до визначення ефективності податкової політики та всі аспекти впливу податкової політики на соціально-економічний розвиток, ми дійшли до висновку про доцільність виділення трьох основних складових ефективності: фінансова, економічна та соціальна.

Фінансова ефективність відображає здатність наповнювати бюджет при мінімальних витратах на їхнє адміністрування. Економіст І. Цимбалюк для оцінки фінансової ефективності використовує такі критерії як достатність доходів, еластичність податкових доходів бюджету, мінімізацію видатків на збирання доходів та запобігання ухиленню від сплати платежів до бюджету й рівномірне розподілення податків між адміністративно-територіальними одиницями. [32].

Економічна ефективність податкової політики полягає в здатності здійснювати позитивний вплив на економічний розвиток та її можна кількісно виміряти за допомогою оцінки показників витрат на адміністрування податків, ступеня сприяння інноваційному розвитку економіки, рівня офшоризації економіки, ступеня тиску на бізнес із боку податкових органів, наявності

інвестиційних можливостей суб'єктів господарювання, рівня економічної свободи, поєднання стабільності та гнучкості податкової системи, впливу податків на структуру виробництва та зайнятості.

Соціальна ефективність податкової політики зводиться до здатності сприяти зростанню добробуту всіх верств населення. Виділяють такі критерії: забезпечення рівноцінних початкових умов для всіх платників, обґрунтованість податкових пільг, врахування чинників потенційних можливостей та реальних результатів платників, оптимальне поєднання прямих та непрямих податків, ступінь довіри суспільства до податкових органів, встановлення правильних орієнтирів соціальної політики, відчуття справедливості оподаткування, ступінь тиску податків на найбільш вразливі прошарки населення.

Таким чином, було визначено, що результативність – це складова ефективності. На основі дослідженої літератури було проаналізовано, що тлумачення поняття ефективності українських і закордонних вчених різняться. Закордонний погляд на ефективність характеризується мірою досягнення цілей, український – на дослідженні результатів понесених витрат. Не існує єдиного тлумачення ефективності податкової політики та існує багато способів її оцінки. Проаналізувавши підходи авторів до визначення ефективності податкової політики було виділено три основні складові ефективності (фіскальна, економічна та соціальна), яким відповідає низка критеріїв їхньої оцінки.

1.3. Критерії та складові ефективності податкової політики

Ефективність податкової політики – це певний результат або наслідок набору дієвих інструментів податкової політики. Кожен показник складової загальної ефективності надає змогу повноцінно її оцінити та стати передумовою соціально-економічного розвитку.

Однією зі складових загальної ефективності податкової ефективності є фіскальна. Фіскальна ефективність полягає у змозі податку забезпечувати наповнення бюджетів різних рівнів (див. табл. 1.5).

Таблиця 1.5 Критерії фінансової ефективності

Показник ефективності	Чому показник демонструє складову ефективності	Як саме показник демонструє складову ефективності
Достатність доходів	Доходи потрібні державі для виконання її функцій, тому система доходів бюджету має забезпечувати достатній обсяг бюджетних надходжень. Якщо обсягу надходжень недостатньо, то це призводить до дефіциту, який покривається державними кредитами. У такому разі держава може запозичити кошти в Національного банку, через внутрішні та зовнішні позики і продаж державних активів. Основні дестабілізуючі чинники фінансової безпеки – державний та гарантований державою борг	Повинна простежуватись тенденція збільшення дохідності бюджету. Макроекономічні індикатори мають не перевищувати порогові значення.
Мінімізація видатків на збирання доходів і запобігання ухиленню від сплати платежів до бюджету.	Обсяг доходів держави, визначається на основі обсягу її видатків. Мінімізація витрат на мобілізацію доходів спричинена стягненням податків не для того, щоб їх повністю використати на відшкодування витрат, що пов'язані зі справлянням цих податків. Ухилення від сплати платежів до бюджету призводить до зменшення обсягу податкових надходжень, що сприяє зменшенню ефективності фінансової політики.	Необхідним елементом фінансової ефективності системи доходів бюджету є зменшення витрат на систему, яка забезпечує своєчасне й повне надходження доходів
Еластичність податкових доходів бюджету	Показник залежить від еластичності кожного податку, який входить до системи оподаткування та питомої ваги цього податку в загальному обсязі надходжень.	Коефіцієнт еластичності системи доходів бюджету має бути більше за 1, оскільки тоді система податкових платежів вважається еластичною, тобто темпи зростання величини надходжень є вищими за темпи росту валового внутрішнього продукту.
Рівномірне розподілення податків між адміністративно-територіальними одиницями	Показник є важливим, щоб забезпечити автономність кожного бюджету, що входить до бюджетної системи. Недостатність обсягу доходів від власних джерел адміністративно-територіальної одиниці сприяє збільшенню їхньої залежності від інших суб'єктів бюджетної системи. Причина – необхідність отримання в такому випадку додаткових доходів у вигляді дотацій або субвенцій із бюджетів іншого рівня. Нерівномірне розподілення податків призводить до диспропорції в розподілі податкового навантаження між платниками, а це у свою чергу до високого рівня тіньової економіки.	Зменшення залежності місцевих бюджетів від трансфертів із державного бюджету та підвищення їх автономності

Джерело: складено автором на основі даних [33, с. 415; 34]

З 1992 р. величина державного боргу України регулюється Законом «Про державний внутрішній борг України». Міністерство фінансів України ухвалює рішення щодо управління державним боргом на основі таких базових показників:

- Відношення державного боргу до ВВП від 60% (за методологією МВФ та за Маастрихтськими критеріями) до 80 – 100% (за методологією МБРР). За ст. 18 Бюджетного кодексу України вказано, що коли сума боргу перевищує 60% ВВП України за 2 р., Кабінет Міністрів України мусить звернутися до Верховної Ради України та очікувати на дозвіл на тимчасове перевищення такої граничної величини. Також Кабінет Міністрів України має подати план заходів із приведення загального обсягу державного й гарантованого державою боргу до норми [35].
- Відношення державного боргу до доходів державного бюджету базового р. (за методологією МВФ – 300%).
- Відношення загальної суми річних платежів по зовнішніх державних боргах до доходів державного бюджету поточного р. (за Маастрихтськими критеріями – 20%).
- Відношення загальної суми річних платежів за державним боргом до ВВП (10–15%).

Окрім зазначених вище показників, є ще приблизно 30 індикаторів, що характеризують рівень боргової безпеки держави.

Виокремлюють такі методи запобігання ухиленню від сплати податків:

- Створення податкової системи, що високим рівнем оподаткування не сприяла до ухиленню від сплати податків;
- налагодження ефективної системи контролю за своєчасністю й правильністю сплати податків.

Аби мінімізувати ухилення від сплати податків також важливо поєднувати обидва методи. Це пов'язано з тим, що чимале зростання адміністративної системи контролю за сплатою податків не сприяє їхньому задовільному стягненню, у той момент як видатки на утримання цієї системи зростають.

Необхідним елементом фіскальної ефективності системи доходів бюджету є зменшення витрат на систему, яка забезпечує своєчасне й повне надходження доходів. Це є причиною звільнення від оподаткування чимало невеликих платників

податку більшістю країн, бо витрати держави на збирання з них податків іноді можуть бути більшими за надходження від цих груп платників.

Ухилення від сплати обов'язкових платежів та несвоєчасна їх сплата за браком умислу на несплату – це два різні поняття. Особа, що не мала наміру ухилитися від сплати зазначених платежів, а не сплатила їх з інших причин, може бути притягнута лише до встановленої законом відповідальності за порушення податкового законодавства, пов'язані з обчисленням і сплатою цих платежів.

Відповідно до ст. 212 Кримінального кодексу [36] відповідальність за ухилення від сплати обов'язкових платежів настає в разі, коли це діяння вчинено умисно.

Зокрема важливо наголосити, що згідно зі статтею 212 Кримінального кодексу передбачено кримінальну відповідальність не за факт несплати в установленій строк обов'язкових платежів, а саме за умисне ухилення від їх сплати.

Такі дії є причиною для встановлення судом факту несплати особою податків, зборів і інших обов'язкових платежів у повному обсязі чи певну їхню частину та покарати звинуваченого штрафом від 300 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи позбавити права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до 3 років [37].

Коефіцієнт еластичності податкових надходжень показує зміну обсягу надходжень до бюджету залежно від зміни обсягу ВВП чи іншого макроекономічного показника.

$$E = \Delta \text{ПД} / \Delta \text{ВВП}, \quad (1.2)$$

де $\Delta \text{ПД}$ – приріст податкових доходів за період часу, %;

$\Delta \text{ВВП}$ – приріст валового внутрішнього продукту за період часу, %.

Якщо $E > 1$, то темпи росту величини надходжень є вищими за темпи росту валового внутрішнього продукту;

Якщо $E < 1$, то зростання величини валового внутрішнього продукту не впливає на зміну обсягу податкових надходжень [38, с. 66].

Еластичність доходу залежить від еластичності кожного податку, який входить до системи оподаткування та від питомої ваги цього податку в загальному обсязі надходжень.

Таблиця 1.6 Складові економічної ефективності

Показник ефективності	Чому показник демонструє складову ефективності	Як саме показник демонструє складову ефективності
Витрати на адміністрування податків	Показник є складовою сукупного податкового тягара, який веде до втрати споживчих прибутків кожного певного економічного агента й ефективності економіки. Такі витрати не є продуктивними. Потрібно прагнути їх мінімізувати.	Коефіцієнт затратності адміністрування повинен мати тенденцію до зменшення. Показник TADAT має бути наближеною до оцінки «А», оскільки нижчі рейтинги вказують на збільшення відхилень від цього базового рівня.
Ступінь сприяння інноваційному розвитку економіки	Більший рівень показника сприяє більшому фінансуванню, збільшуються обсяги податкових надходжень, більше коштів спрямовується на розвиток країни.	Global Innovation Index надає змогу оцінити рівень розвитку інновацій. Індекс розраховується як сума оцінок двох категорій показників: ресурсів та умов для проведення інновацій (інститути, людський капітал, розвиток внутрішнього ринку та бізнесу) досягнуті практичні результати реалізації інновацій.
Ступінь тиску на бізнес із боку податкових органів	Показник є важливим для збільшення доходів бюджетів через збільшення податкових надходжень до бюджету. Мінімізація показника є одним із ключових елементів ефективності економічної політики. Оскільки прояви тиску на бізнес та штучне створення бар'єрів для розвитку підприємництва навпаки провокує деіндустріалізацію та збільшення трудової міграції, країна втрачає наукоємні-технічні галузі, а економіка стає агросировинною.	Збільшення кількості перевірок, обшуків, вилучених документів і серверів провокує збільшення населення вважати економічну ситуацію несприятливою для введення бізнесу. Тому індекс промислового виробництва, кількість зайнятого населення повинні мати тенденцію до зростання, а рівень трудової міграції – до зменшення.
Наявність інвестиційних можливостей суб'єктів господарювання	Показник залежить від податкового навантаження, розміру податків, податкових пільг. Збільшення наявності інвестиційних можливостей суб'єктів господарювання надає можливість залучення більшого фінансування, що сприяє збільшенню економічної ефективності.	Вищий рівень індексу інвестиційної привабливості відображає позитивні настрої бізнесу щодо поточного стану інвестклімату країни.

Продовження таблиці 1.6

Рівень офшоризації економіки	Офшоризація – це дуже суперечливий процес, адже з одного боку офшорні зони оптимізують рівень оподаткування підприємств, але одночасно є причиною відтоку капіталу з країни, який важко контролювати. Це згубно впливає на економіки країн. Ми вважаємо, що основною причиною використання офшорних зон є «відмивання» грошей. За цієї причини офшоризація – загроза економіці країн та їх фінансовій безпеці	Питома вага прибутків компаній виведених із використанням офшорних зон та низькоподаткових юрисдикцій не має бути високою та повинна мати тенденцію до зниження.
Рівень економічної свободи	В економічно вільному суспільстві люди можуть вільно працювати, виробляти, споживати та інвестувати будь-яким способом. В економічно вільних суспільствах уряди дозволяють робочій силі, капіталу та товарам вільно переміщатися, й утримуються від примусу чи обмеження свободи понад те, що необхідно для захисту та підтримки самої свободи.	Індекс економічної свободи документує позитивний зв'язок між економічною свободою та різноманітними позитивними соціальними та економічними цілями.
Поєднання стабільності і гнучкості податкової системи	Поєднання стабільності і гнучкості податкової системи зумовлено тим, що більш гнучка податкова система більш швидко реагує на мінливі економічні зміни збільшує економічну ефективність, а стабільність податкової системи не призводить до порушень правил введення в дію нових податків і зборів, зміни нинішніх елементів.	Рішення щодо введення нових податків, зборів, сучасних змін, які схвалюють вище керівництво держави мають сприяти економічному розвитку.
Вплив податків на структуру виробництва й зайнятості	Структура виробництва й зайнятості залежать від ставки податку. Високі ставки податку призводять до того, що виробництво підвищує ціни на товар, що сприяє зниженню попиту й доходів, тобто припинення своєї діяльності. Якщо високим є податкове навантаження на фізичних осіб, вони можуть вирішити взагалі не працювати або менше працювати.	Податкове навантаження на працю й виробництво не повинно бути високим.

Джерело: складено автором на основі даних [34; 39; 40; 41]

У сучасній і економічній літературі є багато підходів до визначення поняття «податкове навантаження». Виокремлюють два: з кількісної та якісної сторони (див. табл. 1.7).

Аналіз тлумачень із кількісної сторони показав, що є деякі розбіжності дослідників, та кожен вчений вкладає свій сенс у поняття, що є очевидним, оскільки одні за основу беруть витрати платника податків, а інші – доходи. Дехто зазначає загальну кількість грошей, що були внесені в бюджет, а хтось зіставляє загальну суму податків із ВВП чи ВВП на макрорівні та з валовими доходами платників на мікрорівні.

Таблиця 1.7 Кількісний підхід до трактування суті податкового навантаження

Автори	Трактування
У. Петті, Оксфордський тлумачний словник	Загальна кількість грошей, внесена в бюджет держави
А. Бризгалін, С. Іванов, Д. Черник	Загальний показник, який показує роль податків
П. Колісніченко, О. Дубовик, В. Баранова	Дохід на користь держави
Т. Меркулова	Витрати економічних агентів через оподаткування
С. Барулін, К. Віксель	Різновиди монопольної ціни суспільних благ

Джерело: складено автором на основі даних [42, с. 758]

Цікаві тлумачення податкового навантаження і з якісної сторони (див. табл. 1.8).

Таблиця 1.8 Якісний підхід до трактування суті податкового навантаження

Автори	Трактування
А. Соколовська	Ефект впливу податків
А. Соколов, І. Майбуров	Ступінь, рівень, міра економічних обмежень
В. Тараненко, Х. Махмудов	Погіршення достачі платників податків
І. Берч	Ефективність втручання держави
О. Годованець	Загальне поняття діяльності податкової системи держави

Джерело: складено автором на основі даних [42, с. 760]

Аналізуючи тлумачення підходів до трактування суті, можна зробити висновок, що серед них є багато розбіжностей, особливо між якісним і кількісним підходом, що дуже відрізняються один від одного.

Для визначення податкового навантаження на макrorівні користуються відповідною формулою.

$$ПН = \frac{\text{Податкові надходження} + \text{ЄСВ}}{\text{ВВП}}, \quad (1.3)$$

де *ПН* – податкове навантаження;

ЄСВ – єдиний соціальний внесок;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

Податкове навантаження показує «ефекти впливу податків на економіку загалом та на окремих її платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що

виникають унаслідок сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання» [18, с. 5].

Коефіцієнт затратності адміністрування податків розраховується через відношення витрат держави на утримання всіх фіскальних органів до забезпечених ними надходжень податків і зборів. Динаміка цього показника свідчить про напрям впливу відповідної підсистеми на ефективність податкової системи.

TADAT – інструмент для проведення об'єктивної, стандартизованої оцінки ефективності системи адміністрування податків і країні. TADAT зосереджується на ефективності основних національних податків: податку на прибуток підприємств, податку на прибуток фізичних осіб, податку на додану вартість. Внески на соціальне страхування також можуть бути включені в оцінки, коли ЄСВ є основним джерелом державного доходу і збираються податковою адміністрацією, як у багатьох європейських країнах.

Надходження інвестицій – важливий чинник економічного зростання країни. Диференційована шкала ставок для фізичних осіб, довіра до банківської системи, раціональна система податкових пільг та низка інших умов забезпечує сприятливе інвестиційний та інноваційний клімат у державі та показує ефективність податкової політики.

Global Innovation Index являє собою індекс, що розраховується як сума оцінок двох категорій показників: ресурсів та умов для проведення інновацій (інститути, людський капітал, розвиток внутрішнього ринку та бізнесу), досягнуті практичні результати реалізації інновацій.

Наслідком ефективної податкової політики є високий рівень інвестиційної привабливості (ІП) країни. ІП – це сукупність певних умов функціонування національної економіки. Вона забезпечує стабільність інвестиційної діяльності вітчизняних і закордонних інвесторів.

Економічна свобода є основним правом кожної людини контролювати власну працю та власність.

Індекс економічної свободи вимірюється на основі 12 кількісних і якісних чинників, згрупованих у 4 широкі категорії, або стовпи економічної свободи:

- Верховенство права (права власності, чесність уряду, ефективність судової системи);
- розмір уряду (державні витрати, податковий тягар, фінансове здоров'я);
- ефективність регулювання (свобода бізнесу, свобода праці, грошова свобода);
- відкриті ринки (свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода).

Кожна з 12 економічних свобод у цих категоріях оцінюється за шкалою від 0 до 100. Загальний бал країни виводиться через усереднення цих дванадцяти економічних свобод, причому кожній із них надається однакова вага [15].

Згідно з розпорядженням «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 рр. та плану заходів з її реалізації» зазначається, що «до ризиків, що можуть перешкодити виконання завдань у рамках цієї Стратегії, слід віднести такі: нестабільна макроекономічна ситуація, що впливає на надійність середньострокових прогнозів та, як наслідок, на можливість упровадження середньострокового бюджетного планування» [43].

Принцип стабільності податкового законодавства потребує першочергової уваги, оскільки порушення правил введення в дію нових податків і зборів, зміни елементів наявних призводить до неефективності податкової політики. Щодо гнучкості податкової політики треба зазначити, що в загальному сенсі податкова політика має слідувати суворо у фарватері соціально-економічних змін, але іноді має навіть передбачати і випереджувати очікувані зміни.

Зниження стимулів до праці та виробництва у формальній економіці може бути спричинено занадто високими ставками податку. Компанії можуть припинити свою діяльність, оскільки високе податкове навантаження сприяє підвищенню цін на свої товари, що спричиняє зниження попиту та доходів. При високому податковому тягарю на фізосіб, вони можуть вирішити взагалі не працювати або менше працювати. У будь-якому разі їхня продуктивність знижується — адже мало

сенсу працювати, якщо велику частку зароблених грошей забирає держава. Також негативно впливають високі податки на економічне зростання, добробут її громадян на макрорівні. Питання про те, якими мають бути ставки податків для стимулювання внутрішнього виробництва та зайнятості, є актуальним для багатьох країн.

Таблиця 1.9 Складові соціальної ефективності

Показник ефективності	Чому показник демонструє складову ефективності	Як саме показник демонструє складову ефективності
Забезпечення рівноцінних початкових умов для всіх платників	Забезпечення рівноцінних початкових умов для всіх платників зумовлено зменшенням напруженості в суспільстві	Потрібно встановити єдині ставки для всіх платників, а також їхня диференціація, тобто встановлення зобов'язань для платників відповідно до їх можливостей та результатів діяльності.
Обґрунтованість податкових пільг	Податкові пільги надають змогу розвиватися певним секторам та галузям чи пережити кризу. З іншого боку, податкові пільги можуть також бути використані для мінімізації оподаткування.	Питома вага пільг, що призводить до втрат бюджету має бути мінімізованою.
Оптимальне поєднання прямих і непрямих податків	Оптимальне поєднання прямих і непрямих податків зумовлено впливом на стабільність економіки держави.	Тенденція щодо збільшення питомої ваги прямих податків спостерігається в розвинених країнах. Це збільшує можливості в регулюванні економічних процесів та розв'язанні проблем соціальної справедливості
Ступінь довіри суспільства до податкових органів	Рівень довіри до податкових органів суттєво впливає на рівень добровільної сплати податків і дотримання податкового закону платниками	Рівень довіри до податкових органів має бути високим
Відчуття справедливості оподаткування	Відчуття справедливості оподаткування зумовлено тим, що частка податкових зобов'язань у сумарному доході найбідніших більша, ніж у доходах заможних громадян.	Податковий тягар має бути рівномірно розподілений між платниками податків відповідно до доходів
Ступінь тиску податків на найбідніші прошарки населення	Показник залежить від податкового навантаження. Чим більший податковий тягар – тим більший тиск на бідних, тим більша прірва між багатими й бідними.	Зниження рівня бідності вказує на ефективність соціальної податкової політики

Джерело: складено автором на основі даних [34]

Податкові пільги – важливий інструмент податкової політики, що надає змогу розвиватися певним секторам та галузям чи пережити кризу, що вказує на ефективність податкової політики. З іншого боку, податкові пільги можуть також

бути використані для мінімізації оподаткування. Саме тому проводиться детальний аналіз їхніх результатів.

Прямі податки націлені на обкладання доходів населення чи підприємництва, вважаються більш соціально справедливими з погляду платоспроможності їхніх платників, оскільки об'єктом оподаткування є дохід або прибуток, майже не впливають на ціни, але зменшують доходи платників — у такий спосіб впливаючи на обсяги інвестиційного і споживацького попиту.

Непрямі податки орієнтовані на кінцеве споживання, можуть змінювати структуру попиту, з фіскального погляду випереджують прямі податки в стабільності надходжень, у рівномірності розподілу надходжень по окремих регіонах, в існуванні більш сприятливих умов щодо ухилення від їхньої сплати.

Поєднання прямих і непрямих податків впливає на стабільність економіки держави та інші сфери. Правильно підібрана схема податків надає можливість прибрати нерівність у розподілі доходів, сприяє стабілізації іноземних інвестицій і надає змогу спокійно населенню «прийняти» податки. Це стимулює громадян свідомо й добровільно сплачувати прямі податки, а не тільки непрямі, які з юридичної природи є переважно непримітними для того, хто їх сплачує, аніж, навпаки, прямі.

Ступінь довіри вагомо має вплив на ступінь того, чи буде населення добровільно сплачувати податки та дотримуватися податкового закону. До того ж стимулювання добровільної сплати населення платежів не тільки більш ефективно забезпечує виконання податкового закону, але ще й обходиться державі набагато дешевше. Тому рівень довіри – більш дієвий спосіб, аніж коли державні органи намагаються зловити правопорушників на «гарячому» та стягнути певну суму. До того ж рівень довіри усуває спробу звузити права податкових органів, що зазвичай призводить до того, що органи повною мірою не виконують свої функції [44].

Справедливість досягається, використовуючи принципи оподаткування та податкові інструменти.

Отже, кожному різновиду ефективності податкової політики виділяють певні критерії, які впливають на соціально-економічний розвиток.

Висновки до 1 розділу

Підсумовуючи, податкова політика – це цілеспрямована діяльність держави у сфері встановлення і стягнення податків, і виступає одним із найпотужніших інструментів макроекономічного регулювання економіки та являє собою комплекс правових, економічних та організаційно-контрольних заходів державної влади в області оподаткування для покращення податкової системи країни та для забезпечення стабільної дохідної частини всіх рівнів бюджетної системи. Фундаментальними принципами політики є загальність податків і їхня пропорційність доходу, визначеність, зручність та простота й ефективність оподаткування. Виділяють такі основні функції податкової політики як фіскальна, економічна, соціальна, екологічна, контролююча.

Ефективність податкової політики являє собою результат чи наслідок набору дієвих інструментів податкової політики.

Було виділено 3 основні різновиди ефективності податкової політики: фіскальна, економічна та соціальна. Фіскальна ефективність передбачає собою здатність наповнювати бюджет. Під економічною ефективністю мають на увазі здатність здійснювати позитивний вплив на економічний розвиток. Соціальна – здатність сприяти зростанню добробуту всіх верств населення. Кожному виду ефективності відповідає певний набір критеріїв.

Формування ефективної податкової політики – запорука економічного зростання країни та певна ознака подолання фінансових криз. Саме тому наразі є важливим аналіз кожного її елемента.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ КРАЇН

2.1. Аналіз фіскальної ефективності податкової політики

У сучасній теорії та практиці оподаткування питання визначення фіскальної ефективності податкової системи займає важливе місце, оскільки головне призначення податкового інституту – в забезпечуванні достатніх та вчасних надходжень до бюджету з метою подальшого фінансування суспільно важливих функцій, яке реалізується саме через механізм фіску.

Одним із показників фіскальної ефективності податкової політики є бюджетний дефіцит. Проаналізуємо показник України (див. рис. 2.1).

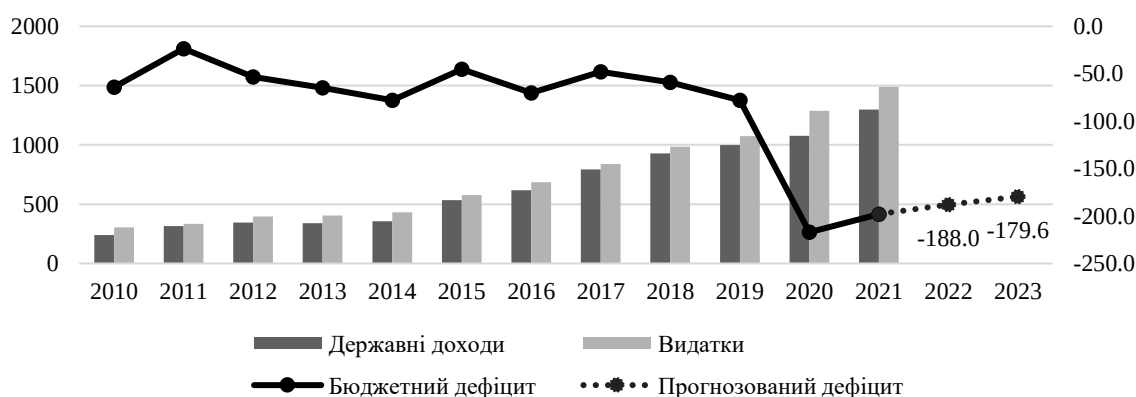

Рис. 2.1 – Бюджетний дефіцит Державного бюджету України 2010–2023 рр. (млрд грн.)

Джерело: складено автором на основі [45], [46]

Результати розрахунку бюджетного дефіциту, зображені на рис. 2.1, свідчать, що видатки є більшими за доходи, тому з кожним р. дефіцит зростає. З 2010 до 2021 рр. простежується певна тенденція до збільшення державних доходів та видатків. Наприклад, у 2020 р. різниця становила рекордних 217 096.1 млн грн., у 2021 р. – 197937.4 млн грн. Відповідно до бюджетної декларації Міністерства Фінансів України 2022 – 2024 рр. [45] дефіцит держбюджету в 2022 р. планується

3.5% до ВВП або 188 млрд грн/, а в 2013 р. – 3% до ВВП або 179.6 млрд грн. Проте ці дані було розраховано до війни 2022 р. Тільки за березень та квітень 2022 р. дефіцит держбюджету склав 203.6 млрд грн.

Для порівняння з Україною доходів було обрано Польщу, яка є країною, що після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік знаходилася з Україною на одному рівні економічного розвитку, проте наразі значно її випередила в багатьох сферах (див. рис. 2.2).

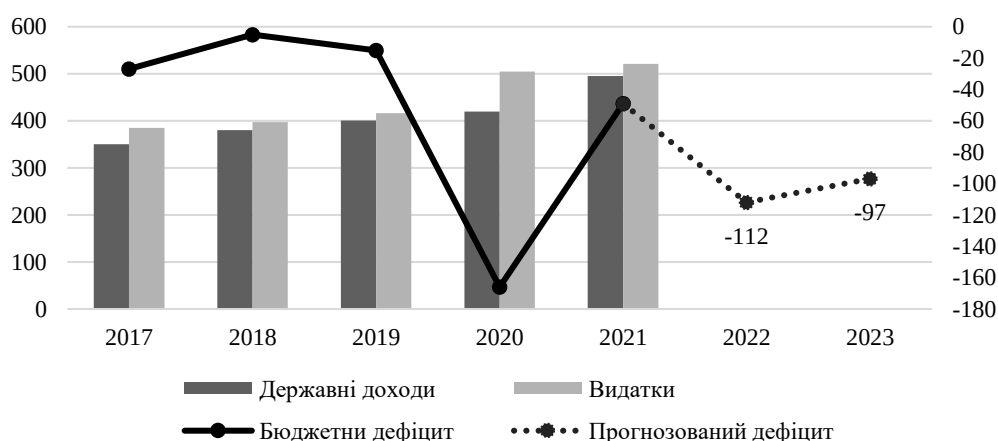

Рис. 2.2 – Бюджетний дефіцит Державного бюджету Польщі 2017–2020 рр. (млрд зл)

Джерело: складено автором на основі даних [47], [48]

Відповідно до рис. 2.2, простежується тенденція до зростання видатків і доходів: у 2020 р. доходи становили рекордних 419 795 677 тис. злотих, видатки – 504 776 148 тис. злотих, дохідність – (-84 980 471) тис. злотих, що в п'ять разів більше, ніж у 2019 р. Збільшення гаданого дефіциту держбюджету Польщі в 2022 р. 4.3% враховує поточні економічні умови, зокрема, ситуацію, пов'язану з війною в Україні. У 2023 р. дефіцит польського бюджету має становити 3.7%. Найвищий дефіцит України й Польщі у 2020 р. До 2020 р. показник фіскальної ефективності Польщі мав тенденцію до зменшення, в Україні — до збільшення.

Для розрахунку макроекономічних індикаторів фіскальної ефективності податкової політики потрібно навести дані загального державного боргу, номінального ВВП, сум річних платежів по зовнішніх та внутрішніх та загальних державних боргах (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1 Показники для розрахунку макроекономічних індикаторів України 2010–2020 рр.

Показник, млрд грн.	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Загальний державний борг (ЗДБ)	432	473	516	584	1101	1572	1930	2142	2169	1998	2552
Номинальний ВВП	1083	1317	1409	1455	1567	1979	2383	2983	3559	3975	4194
Суми річних платежів по зовнішніх державних боргах (СЗБ)	-	-	-	-	-	-	47	72	109	130	146
Сума річних платежів по внутрішніх державних боргах (СВБ)	-	-	-	-	-	-	187	169	241	334	240
Сума річних платежів по державних боргах (СДБ)	-	-	-	-	-	-	234	241	350	464	386

Джерело: складено автором на основі даних [45], [46]

Для оцінки рівня фінансової безпеки сталого розвитку держави, потрібно здійснити аналіз певних показників, які визначають стан боргової безпеки.

Таблиця 2.2 Оцінка рівня фінансової безпеки України за індикаторами боргу 2010–2020 рр.

Показник, %	Порогове значення, %	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ЗДБ до ВВП	$60 < x < 80 - 100$	40	36	37	40	70	79	81	72	61	50	61
ДБ до доходів ДБ	300	180	150	149	172	308	294	313	270	234	200	237
СБЗ до доходів державного бюджету	20	-	-	-	-	-	-	8	9	12	13	14
СДБ до ВВП	$10 < x < 15$	-	-	-	-	-	-	10	8	10	12	9

Джерело: складено автором на основі даних [45], [46]

Відповідно до табл. 2.2 всі розраховані індикатори за 2020 р. поступово зменшуються, за винятком відношення загальної суми річних платежів по зовнішніх державних боргах до доходів державного бюджету поточного р. Зросли показники відношення ДБ до доходів ДБ та відношення загальної суми річних

платежів по зовнішніх державних боргах до доходів державного бюджету поточного р. із 2016 до 2020 рр. із 7.69% до 13.53% та відношення ДБ до доходів, а за останні три р. із 269.98% до 233.66% до 237.17%.

Розрахуємо аналогічні макроекономічні індикатори для Польщі. Для цього наведемо дані загального державного боргу, номінального ВВП, сум річних платежів по зовнішніх та внутрішніх та загальних державних боргах (див табл. 2.3).

Таблиця 2.3 Показники для розрахунку макроекономічних індикаторів Польщі 2017–2020 рр.

Показник (млрд zł)	2017	2018	2019	2020
Загальний державний борг (ЗДБ)	928.40	954.20	973.40	1097.46
Номінальний ВВП	1982.10	2121.60	2293.20	2323.90
Суми річних платежів по зовнішніх державних боргах (СЗБ)	8.94	7.96	7.60	6.92
Сума річних платежів по внутрішніх державних боргах (СВБ)	20.70	21.52	19.74	22.38
Сума річних платежів по державних боргах (СДБ)	29.64	29.49	27.34	29.30

Джерело: складено автором на основі даних [47], [48]

Розрахуємо макроекономічні показники фіскальної ефективності Польщі (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4 Оцінка рівня фінансової безпеки Польщі за індикаторами боргу 2017–2020 рр.

Показник, %	Порогове значення, %	2017	2018	2019	2020
ЗДБ до ВВП	$60 < x < 80-100$	46.84	44.98	42.45	47.22
ДБ до доходів ДБ	300	264.94	251.07	243.02	261.43
СБЗ до доходів державного бюджету	20	2.55	2.09	1.90	1.65
СДБ до ВВП	$10 < x < 15$	1.5	1.39	1.19	1.26

Джерело: складено автором на основі даних [47], [48]

Аналізуючи отримані дані, можна стверджувати, що з 2017 до 2019 рр. відбувалось поступове зменшення відношення кожного з індикаторів до 2020 р., у

2020 р. показник зріс усюди, окрім відношення загальної суми річних платежів по зовнішніх державних боргах до доходів державного бюджету.

Оцінка макроекономічних індикаторів Польщі й України продемонструвала, що в Польщі державний борг за всіма індикаторами знаходиться в межах норми та простежується тенденція до зменшення порогового значення індикаторів ефективності фіскальної політики. В Україні деякі показники перевищують порогове значення. Простежується тенденція до зростання показників відношення державного боргу до доходів державного бюджету та відношення загальної суми річних платежів по зовнішніх державних боргах до доходів державного бюджету поточного р.

Наступний показник, який відображає ефективність податкової політики – це еластичність системи доходів бюджету (див. рис. 2.3).

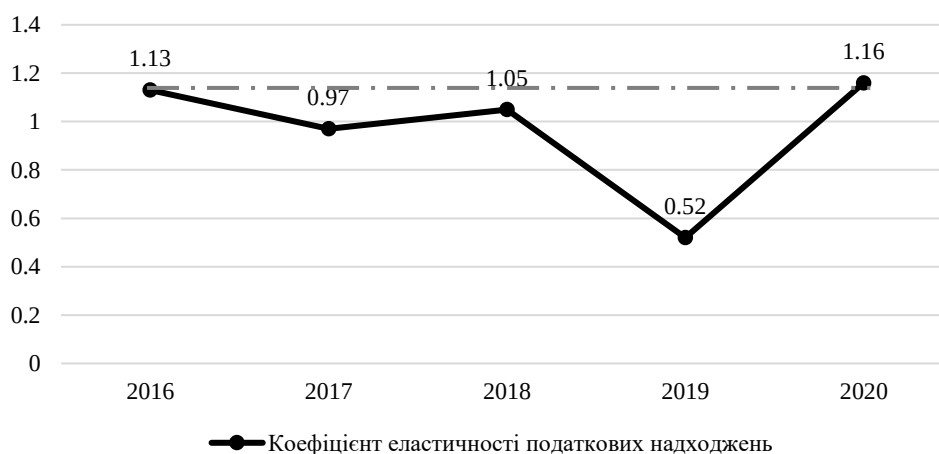

Рис. 2.3 – Коефіцієнт еластичності податкових надходжень України за 2016–2020 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [49]

Відповідно до рис. 2.3 темпи росту величини надходжень України є вищими за темпи росту валового внутрішнього продукту у 2016, 2018 та 2020 рр. Зростання величини валового внутрішнього продукту не впливає на зміну обсягу податкових надходжень у 2017 та 2020 рр.

За 2019–2020 рр. темпи росту величини надходжень України є вищі за темпи росту валового внутрішнього продукту Польщі у 2018 р. У 2019 та 2020 рр. коефіцієнт еластичності податкових надходжень менше нуля (див. рис. 2.4).

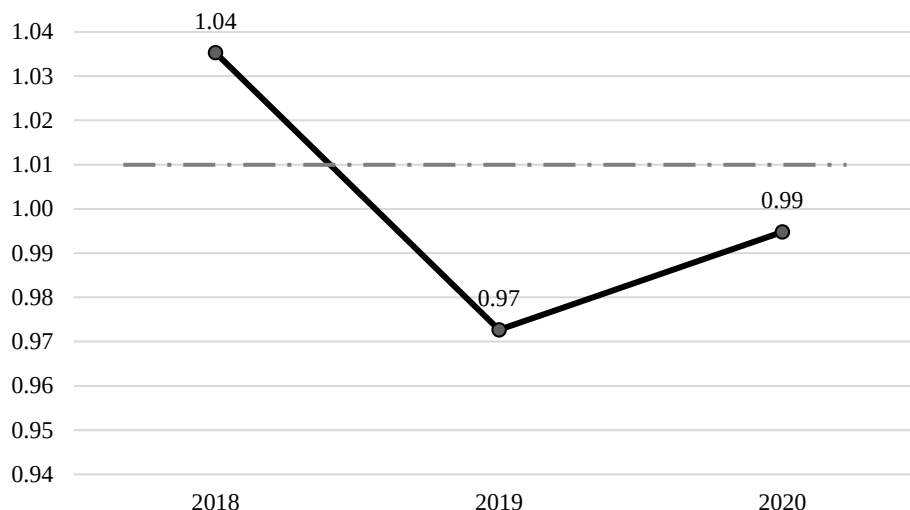

Рис. 2.4 – Коефіцієнт еластичності податкових надходжень Польщі за 2019–2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [47], [48]

Загалом, коефіцієнт еластичності податкових надходжень Польщі та України дещо схожий. За 2018–2020 рр. простежується однакова тенденція до зниження показника у 2019 р. У середньому коефіцієнт України вищий за показник Польщі.

Одним із важливих показників ефективності є рівномірне розподілення податків між адміністративно-територіальними одиницями.

Із 01.01.1999 р. в Польщі було введено трирівневий адміністративно-територіальний поділ держави, складовими частинами якого стали: гміни, повіти та воєводства. Створено 308 повітів, 65 міст зі статусом повіту та 16 воєводств. Кількість гмін не змінювалась і становила 2489 [50]. Польський приклад процесу та результатів бюджетної децентралізації визнано одним із найбільш успішних у Європі та світі.

Україна процес децентралізації розпочала у 2014 р. з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [51], законів України «Про співробітництво територіальних громад» [52], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [53]. Реформа децентралізації дала поштовх до добровільного об'єднання та укрупнення територіальних громад, фінансової децентралізації, нових повноважень і можливостей (див табл. 2.5).

Таблиця 2.5 Частки доходів та видатків бюджетів різних рівнів у ВВП та у зведеному бюджеті України й Польщі

Рік	Частка доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету, %		Частка видатків місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету, %		Частка доходів власних місцевих бюджетів у ВВП, %		Частка видатків власних місцевих бюджетів у ВВП, %	
	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща
2015	18.5	40.8	41.2	37.2	6.1	5.7	14.2	10.9
2016	21.8	40.4	41.9	36.3	7.2	5.7	14.7	11.1
2017	22.6	39.6	46.9	38.0	7.7	5.7	16.6	11.6
2018	22.2	39.9	38.9	39.9	7.4	5.8	13.7	12.2
2019	22.7	41.0	41.3	40.3	7.4	5.9	14.2	12.2
2020	22.6	42.1	30.0	37.2	7.4	6.3	11.4	12.8

Джерело: складено автором на основі даних [45], [49], [54], [55]

Дані табл. 2.5 свідчать про те, що впродовж 2015–2020 рр. в Україні спостерігається тенденція до збільшення частки участі місцевих бюджетів як у ВВП, так і у зведеному бюджеті. Це вказує на ефективність першого 2014–2019 рр. та другого 2020–2021 рр. етапу децентралізації. Проте, попри позитивну тенденцію частка доходів і видатків місцевих бюджетів, у структурі частка видатків місцевих бюджетів у ВВП України все одно поступається показникам Польщі. Частка доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету є менше за частку Польщі майже вдвічі, видатки в структурі зведеного бюджету та у ВВП – в 1.2 рази. Проте частка доходів власних місцевих бюджетів у ВВП України більша за частку Польщі.

Отже, результати дослідження свідчать, що у фіскальному розрізі податкова політика України й Польщі є частково ефективною. Дохідність України та Польщі негативна. Проте до 2020 р. бюджетний дефіцит Польщі мав тенденцію до збільшення, в Україні — навпаки. Було проаналізовано, що в Польщі державний борг знаходиться в межах норми та простежується тенденція до зменшення порогового значення індикаторів ефективності фіскальної політики. В Україні – до

збільшення. В обох країн простежується проблема мінімізації видатків на збирання доходів. Коефіцієнт еластичності України за 2018–2020 рр. вищий за показник Польщі, що відображає ефективність автоматичних стабілізаторів. Перший та другий етап децентралізації, проведений в Україні в 2014–2019 рр. та 2020–2021 рр., покращив розподіл податків між адміністративно-територіальними одиницями, проте показники все одно залишалися на доволі низькому рівні, у порівняння з показниками Польщі.

2.2. Аналіз економічної ефективності податкової політики

Економічна ефективність податкової політики відображає здатність здійснювати позитивний вплив на економічний розвиток.

Одним із показників економічної ефективності податкової політики є витрати на адміністрування податків (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6 Рівень витрат кожного члена суспільства на отримання органів ДФС України за 2015–2020 рр.

Рік	Витрати на утримання ДПС та (або) ДФС, грн.	Кількість населення, осіб	Витрати на справляння податків, грн.
2015	5 097 955 600	42590900	119.70
2016	6 256 160 661	42414900	147.50
2017	8 439 725 545	42216766	199.91
2018	11 914 084 970	41983564,	283.78
2019	11 719.760 000	41 902 400	279.69
2020	9 213 050 000	41 588 400	221.53

Джерело: складено автором на основі даних [49], [56]

Відповідно до табл. 2.6 упродовж 2015–2020 років, витрати на душу населення України в середньому становили 251 грн. Із 2015 до 2018 рр. в Україні простежувалася тенденція до збільшення витрат на утримання ДПС, а з 2019 до 2020 рр. – до зменшення.

Рівень витрат кожного члена суспільства на отримання податкових органів Польщі дещо відрізняється (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7 Рівень витрат кожного члена суспільства на отримання податкових органів за 2015–2017 рр.

Рік	Витрати на утримання податкових органів, zł	Кількість населення, осіб	Витрати на справляння податків, zł
2015	1 199 398 000	38 437 200	31.2
2016	583 540 000	38 433 000	15.18
2017	1 363 410 000	38 433 600	35.47

Джерело: складено автором на основі даних [47]

Аналізуючи дані табл. 2.7 Польщі, з 2015 до 2017 рр. можна зробити висновок, що не простежується чіткої тенденції до зменшення або збільшення витрат на утримання податкових органів. Витрати на справляння податків у 2017 р. становили 35.47 злотих.

Загалом, з 2015 до 2017 рр. високі витрати на справляння податків у Польщі й Україні знаходяться на незадовільному рівні.

Важливе місце при оцінці економічної ефективності податкової політики має глобальний індекс інновацій. Для порівняння візьмемо дані України, Польщі, Сполучених Штатів Америки й Швеції (див. рис. 2.5).

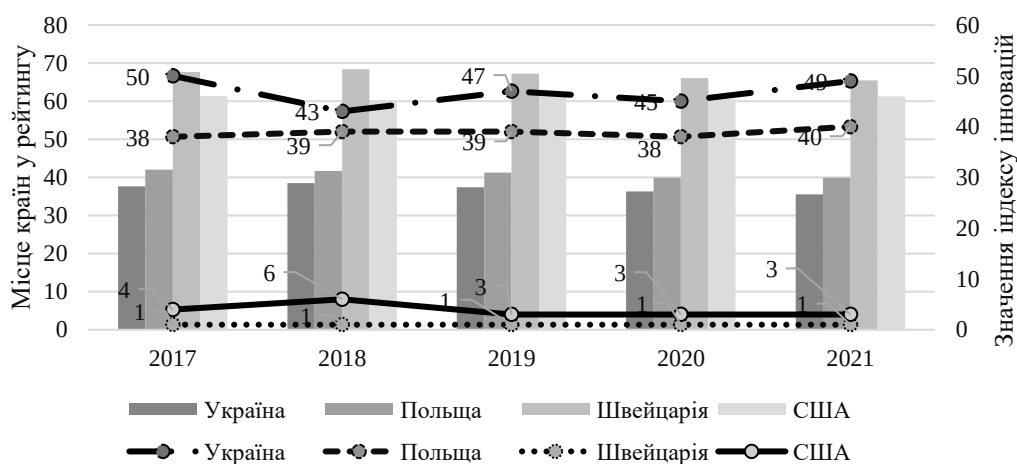

Рис. 2.5 – Динаміка зміни глобального індексу інновацій 2017–2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [40]

Відповідно до рис. 2.5 упродовж 2017–2021 рр. індекс ГІІ України з 2019 до 2021 рр. знизився, що вказує на тенденцію зменшення рівня розвитку інновацій. У

2021 р. місце України серед інших країн повернулося до рівня 2017 р. Найперше місце за рівнем розвитку інновацій у Швеції. У 2021 р. індекс країни становив 65.5. Загалом, у Швеції з 2018 р. спостерігається спад ГПІ, проте це не заважає країні бути першою. Також спостерігається спад індексу в Польщі. У 2018 р. показник країни становив 41.67, а в 2021 р. – 39.9, що сказалося на місці в рейтингу. Показник США навпаки, не має чіткої тенденції. Останні 3 р. США перебуває серед трійки лідерів. У 2021 р. ГПІ країни був 61.3.

Важливе місце при оцінці економічної ефективності податкової політики має індекс економічної свободи. Індекс розраховується на основі чотирьох груп показників: верховенство права, рівень втручання, ефективність регулювання та відкритість ринку. Індекс економічної свободи вважає кожен компонент однаково важливим для досягнення позитивних переваг економічної свободи. Кожна свобода однаково зважується при визначенні балів країни. Країни, які розглядають економічні реформи, можуть знайти чималі можливості для покращення економічних показників у тих чинниках, за якими вони мають найнижчі результати. Ці фактори можуть свідчити про значні обов'язкові обмеження для економічного зростання та процвітання (див. рис. 2.6).

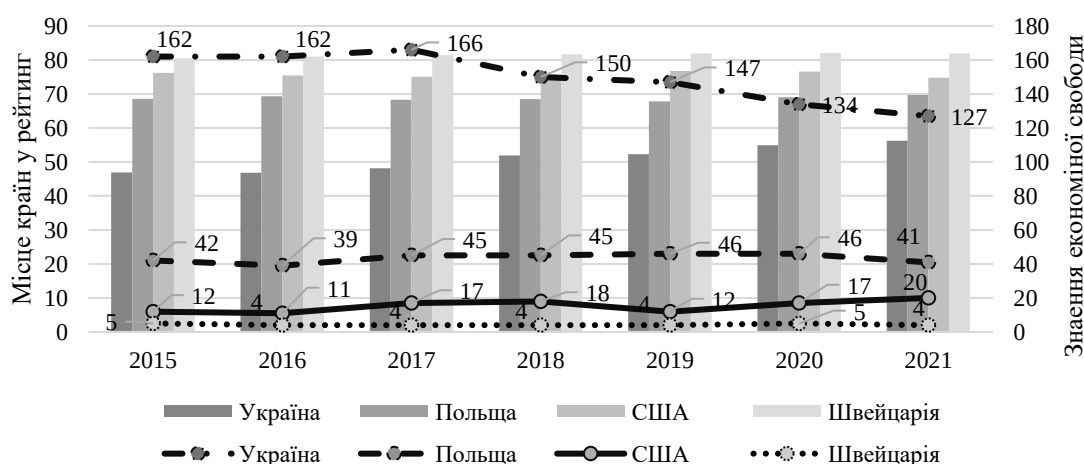

Рис. 2.6 – Динаміка індексу економічної свободи 2015–2020 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [42]

Відповідно до рис. 2.6, загальний рахунок показника України є найгіршим. Україна піднялася зі 134 на 127 місце у Economic Freedom Index 2021 р., що вказує на те, що Україна є країною з невиліною економікою. Це суттєво стримує інвестиції

та економічний розвиток країни. Порівнюючи з 2020 р., оцінка підвищилася на 1,3 пункту та становила 56,2 бали. Експерти відзначили спрощення видаванні дозволів у будівельній галузі та полегшення процедури реєстрації іноземних інвесторів. У європейському регіоні Україна розмістилася між Росією та Білоруссю, посівши передостаннє 44 місце. Загальний бал нижчий від середньорегіональних та світових показників. Завдяки зростанню свободи праці та фінансової свободи Україна зафіксувала вражаючий загальний приріст економічної свободи на 6 балів із 2017 р., але все ще перебуває в середніх лавах «переважно невільних» країн. До активу України експерти віднесли скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель. Серед найбільших проблем – сприйнятливість судової влади до політичного тиску, корупція та хабарництво, що послаблюють довіру суспільства. Попри низьку позицію, із 2017 р. до 2021 р. спостерігається тенденція до покращення індексу свободи. Польща знаходиться в межах 60–69.9 економічної свободи. Це означає, що країна є помірно вільною, Сполучені Штати Америки – здебільшого вільна, оскільки показники в межах 70–79.9. Серед усіх країн Швейцарія є найбільш вільною: найменший показник у дослідженому періоді 80.5, а найбільший – 82.

Важливе місце при оцінці економічної ефективності податкової політики має податкове навантаження. Динаміка податкового навантаження за 2015–2020 рр. Польщі й України представлена на рис. 2.7.

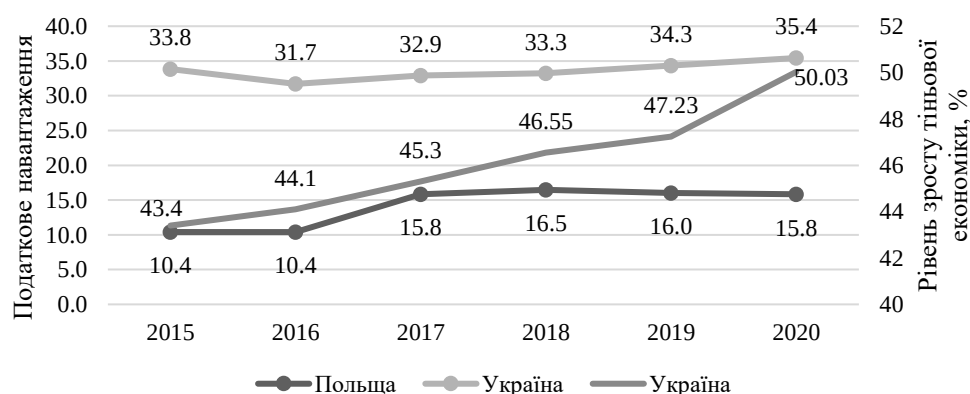

Рис. 2.7 – Динаміка податкового навантаження Польщі й України за 2015–2020 рр. (%)

Джерело: складено автором на основі даних [47], [57], [58, с. 68, 75]

Відповідно до рис. 2.7, відбувається постійне зростання податкового навантаження на підприємців України з 2016 до 2019 рр. та Польщі з 2015 до 2017 рр. Разом із податковим навантаженням України збільшується рівень тіньової економіки. Рівень податкового навантаження України в середньому вищий за податковий тягар Польщі у 2.35 рази, що негативно впливає на економічну ефективність податкової політики. Збільшення податкового навантаження сприяє збільшенню неофіційного заробітку, що провокує зменшення реальної частки податкових надходжень, незважаючи на тенденцію до зростання за останні роки. Збільшення податкових надходжень відбувається через активний зріст податкового навантаження. Одночасно з цим держава недоотримує велику частку бюджетного надходження, аніж могла би, бо активне зростання тіньового сектору сповільнює зріст податкових надходжень.

Індекс інвестиційної привабливості дає змогу зрозуміти ставлення бізнесу до інвестиційного клімату країни. Структура індексу базується на трьох рівнях: перший — це рівень трьох стовпів (передумови, основні чинники, а також економіка диференціації та агломерації); другий рівень складається з рядів даних або підфакторів, які агрегуються з рядів даних третього рівня. Використана методологія розрахунку індексу відповідає підходу Nardo et al (2005) і може бути розділена на чотири кроки: аналіз узгодженості, нормалізації, зважування та агрегації.

Таблиця 2.8 Позиції країн за індексом інвестиційної привабливості з 2015 по 2020 рр.

Рік	США	Швейцарія	Польща	Україна	Німеччина
2015	1	2	34	58	5
2016	1	2	33	59	5
2017	1	2	33	59	5
2018	1	2	33	59	5
2019	1	2	30	58	4
2020	1	2	32	58	5

Джерело: складено автором на основі даних [59]

Відповідно до табл. 2.8 Україна впродовж 6 років коливається між 58 та 59 місяцями у загальному рейтингу. Наразі індекс інвестиційної України відображає нейтральне ставлення бізнесу до інвестиційного клімату країни. У 2021 р. індекс був 44.8. Україна знаходиться між Оманом та Уругваєм. Найкращі результати в США, Швейцарії та Німеччині. У 2020 р. Польща опустилася на дві сходинки нижче, якщо порівнювати з попереднім р., та розмістилася між Словенією та Литвою.

Отже, податкова політика в Україні не є економічно ефективною. Ситуація в Польщі інша. Про економічну неефективність України свідчать високі витрати на справляння податків на душу населення, низький глобальний індекс інновацій, тенденція до зменшення рівня розвитку інновацій. Відповідно до індексу економічної свободи, загальний бал України нижчий від середньорегіональних та світових показників та вказує на відсутність свободи економіки. Це суттєво стримує потік інвестицій та економічний розвиток країни. На гальмування інвестицій вказує також індекс інвестиційної привабливості, який відображає нейтральне ставлення бізнесу до інвестиційного клімату країни. У Польщі також присутня проблема високих витрат на адміністрування, проте інші показники в межах норми. Негативно впливає на економічну ефективність податкової політики України рівень податкового навантаження, який у середньому вищий за податковий тягар Польщі у 2.35 рази. Разом із податковим навантаженням України збільшується рівень тіньової економіки, яка сповільнює зростання податкових надходжень.

2.3. Аналіз соціальної ефективності податкової політики

Соціальна ефективність податкової політики відображає добробут населення. Кількісно визначити критерій соціальної ефективності досить складно, оскільки результат її функціонування – не тільки наповнення дохідної частини бюджету.

Попри складність, кількісно ефективність усе-таки можна виміряти за допомогою показника соціальної віддачі податків. Він показує відношення соціальних видатків до обсягу податкових надходжень.

$$B = \frac{\text{Соціальні видатки}}{\text{Податкові надходження}}, \quad (2.1)$$

де B – соціальна віддача податків.

Є різні погляди на те, які функції видатків входять до соціальних видатків: вузьке, більш широке й широке розуміння. У найвужчому – це тільки соціальний захист. У середньому, більш широкому, – освіта, пенсії, медицина, соціальний захист, культура й спорт. У найширшому розумінні ще відносять охорону довкілля, правопорядок тощо. Для розрахунку соціальних видатків у роботі було використано більш широке розуміння. На рис. 2.8 представлено динаміку соціальної віддачі податків Польщі.

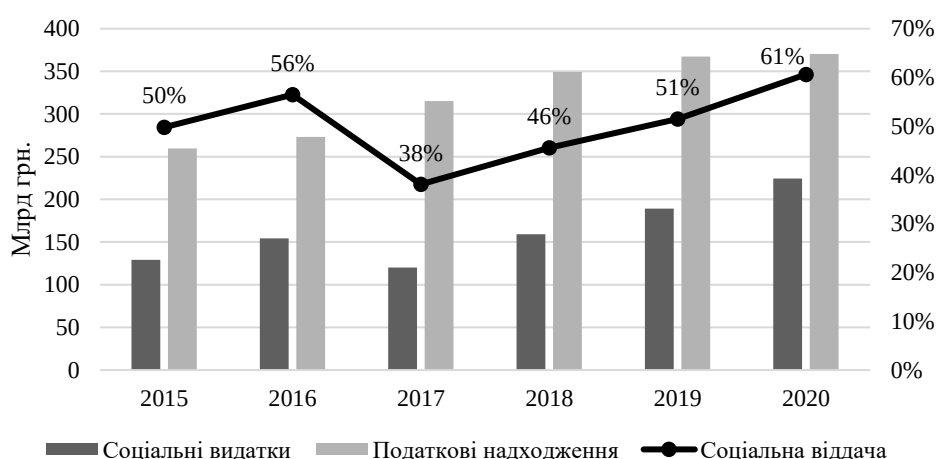

Рис. 2.8 – Динаміка соціальної віддачі податків 2015–2020 рр. Польщі

Джерело: складено автором на основі даних [54]

Аналіз соціальної віддачі Польщі показав, що з 2015 до 2016 рр. та з 2017 до 2020 рр. простежується тенденція до зростання соціальної віддачі в середньому на 7%. Середнє значення соціальної віддачі з 2015 до 2020 рр. складає 50%. У 2017 р. соціальна віддача була найменшою – 38%. Проте вже наступного року вона зросла в 1.2 рази. Незважаючи на те, що соціальні видатки у 2015 р. були нижчими, ніж у 2018 р., відсоток соціальної віддачі був вищим на 4% через низькі податкові надходження.

Проаналізуємо результати соціальної віддачі податків України (див. рис. 2.9).

Рис. 2.9 – Динаміка соціальної віддачі податків 2015–2021 рр. України

Джерело: складено автором на основі даних [49]

За результатами розрахунків з 2015 р. до 2016 рр., з 2018 до 2020 рр. спостерігається позитивна динаміка соціальної віддачі в середньому на 11%, а з 2016 до 2018 рр. та з 2020 до 2021 рр. – негативна, у середньому спостерігається зменшення на 6%. Середнє значення соціальної віддачі України з 2014 до 2021 рр. становить 42%. У 2020 р. соціальна віддача становила 61%. Це можна пояснити активними заходами підтримки українських підприємців та підприємств в основному шляхом надання пільг зі сплати податків.

В Польщі соціальна віддача податків вища в 1.19 рази, незважаючи на однакову тенденцію до зростання соціальної віддачі з 2017 по 2020 рр. та однаково високий показник у 2020 р. – 61%. У 2020 через корона-кризу, як і в Україні, соціальна віддача найбільша та становить рекордні 61%.

Результати зведених звітів ДПС «Про податкові пільги, що є втратами доходів бюджету» [60] відображають, що обсяг втрат зведеного бюджету від використання платниками податкових пільг за першу половину 2021 р. склав 453.8 млн грн. У порівнянні з таким самим періодом 2020 р. обсяги втрат зведеного бюджету через застосування податкових пільг зросли на 234.4 млн грн, а кількість отриманих пільг становила 1950. Порівняно з 2020 р. кількість зменшилась на 167. Держава бере на себе велику відповідальність за підтримання соціального

благополуччя. На жаль, неефективно. Відбувається ефект спіралі: з кожним роком зростає потреба у виплаті соціальних допомог через інфляцію та постійне підвищення соціальних стандартів при хронічному бюджетному дефіциті. Наприклад, відповідно до Закону України про Державний бюджет України на 2022 р. ст. 7 [61] держава встановила прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1.01.2022 – 2393 грн., з 1.07.2022 – 2508 грн., з 1.12.2022 – 2589 грн. У випадку з мінімальною заробітною платою у місячному розмірі відповідно до ст. 8: з 1.01.2022 – 6500 грн., з 1.10.2022 – 6700 грн. а в погодинному: з 1.01.2022 – 39.26 грн., з 1.10.2022 – 40.46 грн. У квітні 2020 р. індекс інфляції склав 103.1%, у березні 2020 р. – 104.5%. При бюджетному дефіциті та високій інфляції держава підвищує соціальні стандарти. Також існує 140 категорій одержувачів соціальних послуг, які передбачені в 58 законах та більш ніж 120 підзаконних актах. Така велика кількість соціальних послуг та допомог призводить до зловживань, тобто допомогу отримують ті, хто її не потребує.

Бідність – одна з соціально-економічних проблем світу. Вона є результатом відмінностей щодо матеріального становища індивідів і сімей, а тому завжди існувала й існує в усіх суспільствах, навіть у найрозвиненіших. Світовий інститут дослідження розвитку економіки Університету ООН прогнозував зростання кількості людей, які живуть за межею бідності на 420–580 млн [62]. Наразі, рівень бідності України й Польщі за 2004 – 2020 рр. дуже різняться (див. рис. 2.10).

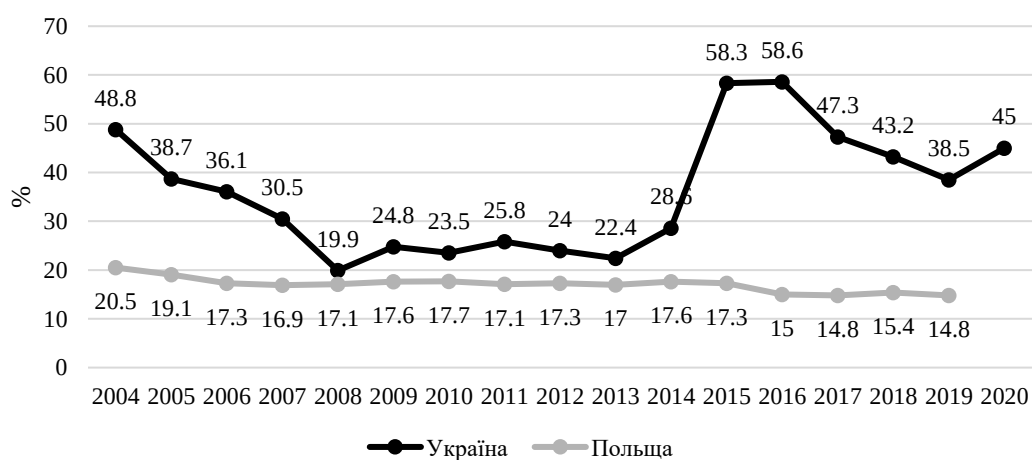

Рис. 2.10 – Рівень бідності в Україні й Польщі за 2004–2020 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [63, с. 10], [64]

Результати рис. 2.10 демонструють високий розрив рівня бідності в Польщі й Україні. Найвищий рівень бідності України був у 2015–2016 рр. – 58.3% та 58.6% відповідно. Найменший – у 2008 р., тоді показник був у 34% меншим, у порівнянні з піковими. Із 2016 до 2020 рр. простежується чітка тенденція до зменшення рівня бідності в Україні. Рівень бідності Польщі стабільний: у середньому складає 17.03%, простежується поступова тенденція до зменшення.

На сьогоднішній день в Україні спостерігається зростання диференціації оплати праці як основного джерела доходів громадян. Нерівність в оплаті праці варто позитивно розцінювати тоді, коли вона сприяє збільшенню продуктивності праці й економічному зростанню. Високий рівень продуктивності праці призводить до більшого обсягу випуску продукції й вищої заробітної плати працівників (див. рис. 2.11).

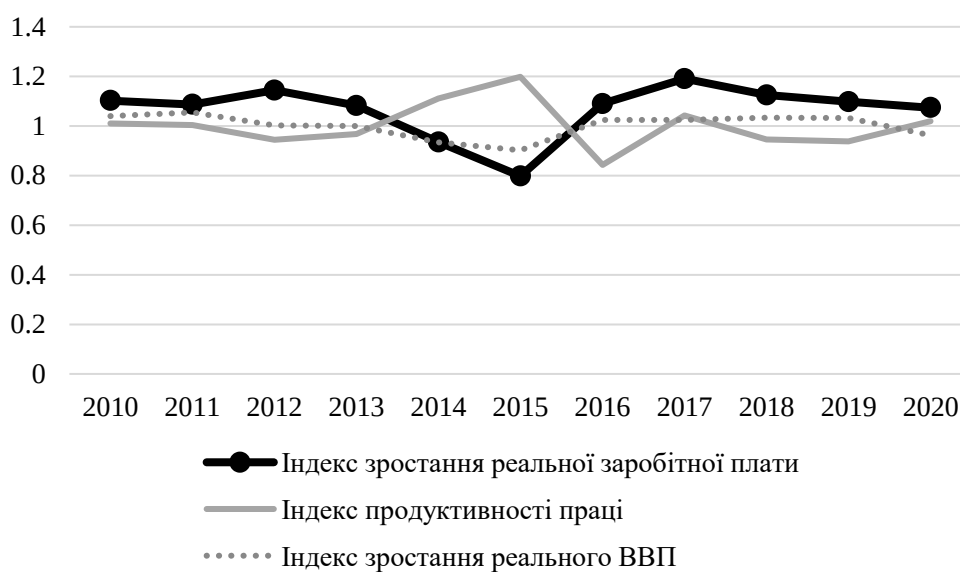

Рис. 2.11 – Індекси продуктивності праці, зростання реальної заробітної плати, зростання реального ВВП України за 2010–2020 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [56]

Відповідно до рис. 2.11, з 2010 до 2013 рр. та з 2016 до 2020 рр. не спостерігається відповідної залежності. Така ситуація сприяє створенню викривлень у структурі доходів. У 2014 та 2015 рр. індекс продуктивності праці перевищив індекс заробітної плати. Це можна пояснити економічною кризою, військовим конфліктом на Сході, анексією Криму Росією, які сприяли зростанню

заборгованості із заробітної плати, хвилі масового банкрутства дрібних і середніх компаній. У 2020 р. індекс продуктивності праці був на такому ж рівні як й індекс зростання реальної заробітної плати через корона-кризу. Упродовж року активно зростала заборгованість з виплат заробітної плати, яка, станом на 1 грудня 2020 р., становила 3.8 млрд грн. і є рекордною за останні 10 років. Пандемія поставила в особливо скрутне становище сектор малого та середнього бізнесу, а також окремі сфери і галузі, в т. ч. культури, туризму, креативні індустрії, що спонукало до прийняття законодавчих актів з метою впровадження інструментів підтримки їх розвитку.

Для стабільного розвитку суспільства представників середнього класу в суспільстві повинно бути не менше 50% (див. рис. 2.12).

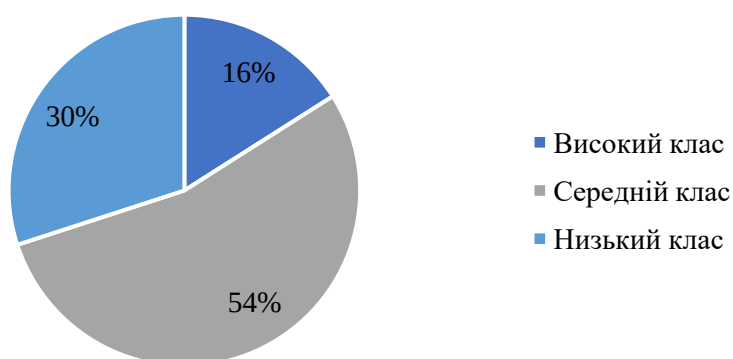

Рис. 2.12 – Стратифікаційний поділ суспільства в Польщі

Джерело: складено автором на основі даних [65]

За даними соціологічних досліджень з урахуванням дохідного (економічного) критерію 54% людей у віці 22–64 р. належать до середнього класу поляків. Для порівняння, 30% громадян належать до нижчого класу, а 16% до вищого класу. Це відповідає загальній статистиці груп у розвинутих країнах, де відсоток багатих становить 5%, бідних – 15%, а середнього класу – 55% [66].

В Україні до справжнього європейського середнього класу можна віднести не більше 15% (див. рис. 2.13).

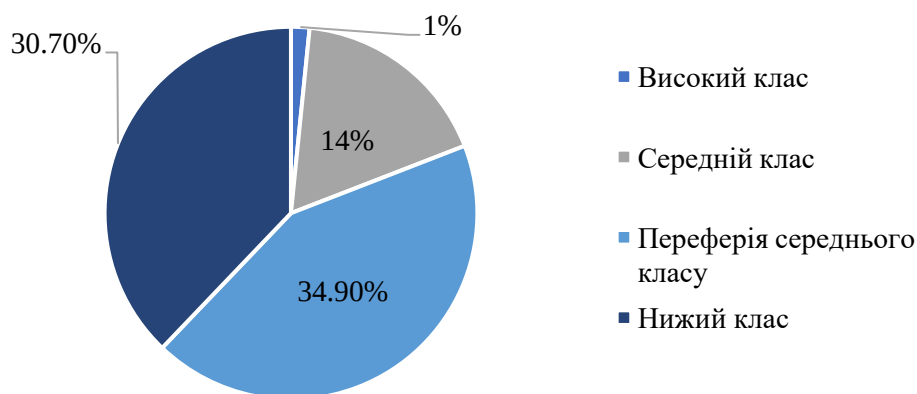

Рис. 2.13 – Стратифікаційний поділ суспільства в Україні

Джерело: складено автором на основі даних [67]

Середній клас в Україні існує, хоч це поняття й відносне. В Україні 14,2% представників середнього класу та ще 34,8% – периферія середнього класу, тобто трохи нижче. До вищого класу відносять 1,3% населення, нижчого – 30.7%. Найвища частка середнього класу на Заході (17.4%), а найнижча – на Півдні (10.3%) [67]. Такі показники є небезпечними, оскільки з урахуванням надвисокого рівня бідності майже неможливо гарантувати стабільність у суспільстві.

За даними казначейської служби та власними розрахунками Е. Лібанова [68] визначила, що в Україні внесок верхньої медіанної групи (топ 50%) платників податків перевищує внесок біднішої половини. Проте відсоток загальної суми податків з заможнішої половини населення менший, наприклад, аніж у США. В Україні – 63.7%, а в США – 97.8%. Відповідно нижня медіанна група (перші 50%) в Україні – 36.3%, в США – 2.3%. Верхня децильна група (топ 10%) забезпечує 20.2% загальної суми надходжень з населення, у США такий відсоток складає 70.5. Найзаможніші, верхня процентильна група (1%) в Україні сплачує 4.4%, а в США – 36.7%. При тому, що в Україні представники верхньої центилі отримують 39% загальних доходів, а в США – 36.7%. Причинами такої нерівності в Україні може слугувати створене середовище для ухилення від податків

Офіційна статистика відносить Україну до найменш нерівних країн світу за коефіцієнтом Джині [69]. Незважаючи на те, що коефіцієнт Джині є найбільш використовуваним показником нерівності, який враховує розподіл доходів країни, де 0 являє собою повну рівність та 100 загальну нерівність, на нашу думку, в

Україні недоцільно спиратись на дані цього коефіцієнту. У 2020 р. індекс Джині був одним із найнижчих у світі – 25,36%. У сусідній Польщі індекс становив 30,19%. Існує питання якості даних. Ми вважаємо, що такий аномальний результат пов'язаний із недостовірною статистикою за рівнем доходів громадян та високою часткою тіньової економіки.

Наслідком нерівності є звуження можливостей економічного зростання, консервація бідності, макроекономічна нестабільність, збільшення рівня тіньової економіки (наприклад, корупція) й недовіра до влади.

Рівень довіри до податкових органів впливає на рівень добровільної сплати податків і дотримання податкового закону платниками. По-перше, стимулювати добровільну сплату є дешевшим й ефективнішим методом, аніж намагатися зловити правопорушника та стягувати кошти до бюджету. По-друге, рівень недовіри до фіскальних органів сприяє звуженню їхніх прав, що унеможливорює виконання їх функцій (див рис. 2.14).

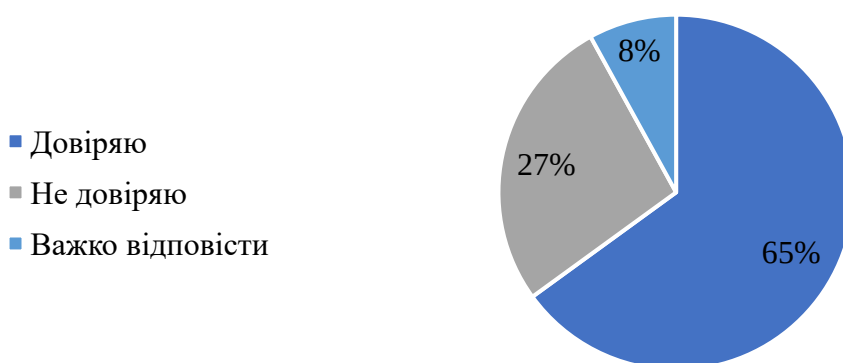

Рис. 2.14 – Рівень довіри до податкової поліції в Польщі

Джерело: складено автором на основі даних [70]

CBOS вже багато років відслідковує рівень довіри поляків. Аналіз цього питання здійснюється на трьох рівнях. Перший стосується довіри до інших людей, наприклад, незнайомих, а також довіри в бізнесі, другий – це міра рівня довіри до людей з найближчого оточення, з якими ми будемо взаємини у повсякденному житті, третій відноситься до довіри у громадській сфері (установи та організації). Результати опитування показують, що 65% респондентів заявляють про довіру до поліції, а 27% такої довіри не мають.

Рівень довіри до податкової міліції України дуже низький. Повністю довіряють лише 20.60% респондентів, скоріше довіряють – 14.1%. Повністю не довіряють 45.7% опитаних, а загальна недовіра до податкової поліції становить більше половини – 60.8% при тому, що 4.5% учасникам важко відповісти (див. рис. 2.15).

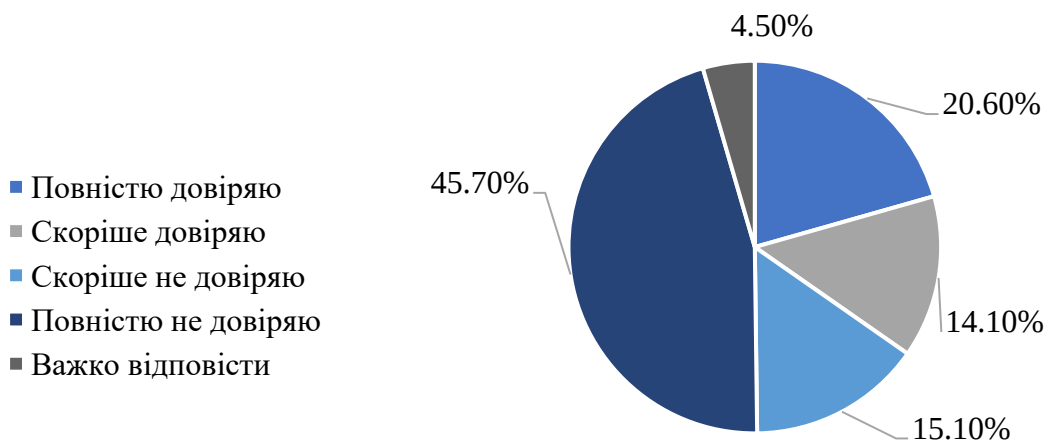

Рис. 2.15 – Рівень довіри до податкової поліції в Україні

Джерело: складено автором на основі даних [60]

Близько 78% респондентів взаємодіяли з податковою міліцією. У 57% випадках їхній досвід був негативним (див. рис. 2.16).

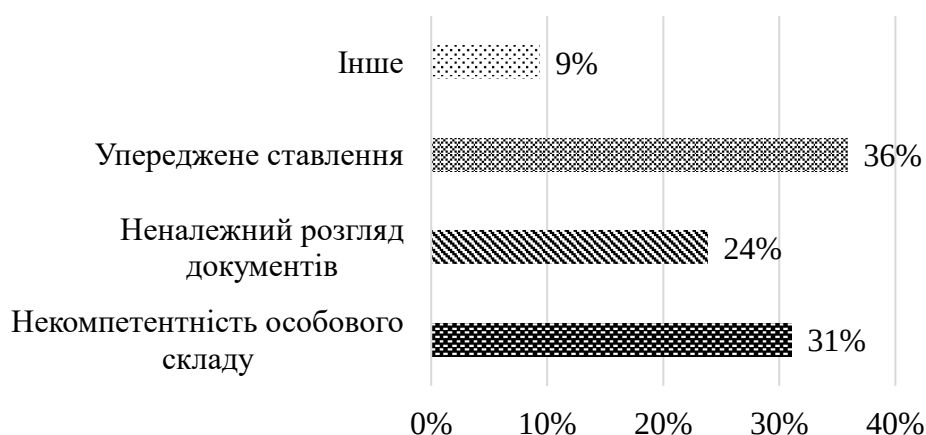

Рис. 2.16 – Причини незадоволення податковою поліцією в Україні

Джерело: складено автором на основі даних [60]

Можна виділити три основні причини незадоволення роботою податкової поліції України. 36% опитуваних назвали причину упередженого ставлення, 31% – некомпетентність особового складу, а 24% – неналежний розгляд документів. На

думку С. Солодченко [60] недовіру суспільства до податкової міліції можна виправити лише інституційними змінами.

Отже, в Україні податкова політика не є соціально ефективною, у Польщі – навпаки. Рівень соціальної віддачі в Україні й Польщі є високим. Проте Україна бере на себе занадто велику відповідальність за підтримання соціального благополуччя й робить це неефективно. Незважаючи на тенденцію до зменшення рівня бідності в Україні, показник і досі є високим та перевищує рівень бідності Польщі у 2.6 рази. В Україні спостерігається зростання диференціації оплати праці як основного джерела доходів громадян, де заробітна плата зростає швидше, ніж продуктивність праці й об'єм випуску продукції. Стратифікаційний поділ суспільства показав, що більше 60% населення України – малозабезпечені, що призводить до високого тиску на бідне населення в Україні, у Польщі навпаки, більшу частку становить середній клас. 65% поляків довіряють податковим органам, в Україні 46% населення повністю не довіряють ДПС і ДФС. Основними причинами стали: незадоволення роботою податкової поліції України, упереджене ставлення, некомпетентність особового складу та неналежний розгляд документів.

Висновки до 2 розділу

Було досліджено три складові загальної ефективності податкової політики: фіскальної, економічної й соціальної. Для порівняння даних України було обрано Польщу, як постсоціалістичну країну, яка знаходилася з Україною на одному рівні економічного розвитку.

Аналіз основних показників фіскальної ефективності показав, що податкова політика України та Польщі упродовж досліджуваного періоду є частково ефективною. До 2020 р. бюджетний дефіцит Польщі мав тенденцію до зменшення, в Україні — навпаки. Через війну в Україні та Польщі прогнозується різке зростання бюджетного дефіциту в 2022 р. У Польщі державний борг за всіма індикаторами знаходиться в межах норми та простежується тенденція до зменшення порогового значення індикаторів ефективності фіскальної політики. В

Україні деякі показники перевищують порогове значення, також простежується тенденція до зростання відношення державного боргу до доходів державного бюджету та відношення загальної суми річних платежів по зовнішніх державних боргах до доходів державного бюджету поточного р. В обох країн простежується проблема мінімізації видатків на збирання доходів. Система податкових доходів України у 2016, 2018 та 2020 рр. була еластичною, а в 2017 та 2019 рр. – нееластичною. За 2019–2020 рр. темпи росту величини надходжень України є вищі за темпи росту ВВП Польщі у 2018 р. Незважаючи на те, що перший та другий етапи децентралізації 2014–2019 рр. та 2020–2021 рр. в Україні покращив розподіл податків між адміністративно-територіальними одиницями, показники залишались на низькому рівні, у порівняння з показниками Польщі, що вказує на ефективність реформи децентралізації Польщі.

Податкова політика в Україні не є економічно ефективною. Ситуація в Польщі інша. Про економічну неефективність України свідчать високі витрати на справляння податків на душу населення, низький глобальний індекс інновацій, тенденція до зменшення рівня розвитку інновацій. Було досліджено, що Україна – це країна з невільною економікою, низький рівень економічної свободи стримує потік інвестицій та економічний розвиток. За індексом економічної свободи в Україні присутні такі проблеми як сприйнятливість судової влади до політичного тиску, корупція та хабарництво, що послаблює довіру суспільства. Було з'ясовано що Польща – країна з помірно вільною економікою. Індекс інновацій в Україні нижчий, аніж в Польщі. Показник України вказує на низький рівень інноваційного розвитку. Це може відбуватись через брак державного фінансування, податковий тиск на підприємців, низький рівень оплати праці й т. п. Ситуація в Польщі краща, проте, порівняно з лідерами, США та Швейцарією, індекс інновацій все одно нижчий. Індекс інвестиційної привабливості України вказує на нейтральне ставлення бізнесу до інвестиційного клімату в Україні та підтверджує статус України з невільною економікою та з низькою інноваційною сферою. У Польщі індекс інвестиційної привабливості вищий, проте країні, так само як України, потрібно провести ефективні заходи для збільшення інвестицій. Негативно впливає

на економічну ефективність податкової політики України рівень податкового навантаження, який є дуже високим. Було досліджено, що разом із податковим навантаженням України збільшується рівень тіньової економіки, який сповільнює зростання податкових надходжень. Також в Україні присутні високі витрати на утримання ДПС та ДФС. У Польщі присутня проблема високих витрат на адміністрування, але інші показники в межах норми, що вказує на економічну ефективність податкової політики.

Було проаналізовано, що податкова політика в Україні не є соціально ефективною, у Польщі – навпаки. Соціальна віддача України й Польщі висока, проте Україна бере на себе велику відповідальність за підтримання соціального благополуччя та робить це неефективно. В Україні через інфляцію та постійне підвищення соціальних стандартів зростає потреба виплат соціальних допомог при бюджетному дефіциті. Також кількість соціальних пілг, відсутність адресності, належного контролю, доступності призводять до масштабних зловживань. У 2016 р. перевірки соціальних виплат встановили, що щорічно з бюджету України велика частка витрачається на незаконні соціальні виплати. Як наслідок, проблема фінансування соціальної сфери – це низька якість соціального захисту, оскільки допомогу отримують ті, хто її не потребує, тоді як деякі верстви населення не мають до неї доступ. І коли люди дійсно потребують допомоги, держава повною мірою їх не захищає, оскільки виплати, розподілені між громадянами, часто не відповідають ринковим потребам. Рівень бідності в Польщі стабільний, 17.03%, в Україні показник втричі більший. Факт великої частки бідних підтверджує стратифікаційний поділ суспільства в Україні й Польщі. В Польщі більшість населення – середній клас, що відповідає загальній статистиці груп в розвинутих країн. В Україні все навпаки: більше половини населення – периферія середнього класу та низький клас, що є високим показником нерівномірності. Це призводить до високого податкового тиску на бідне населення в Україні, звужень можливостей економічного зростання, макроекономічної нестабільності, збільшення рівня тіньової економіки й недовіри до влади. 60.8% не довіряють податковій поліції України. В Польщі статистика майже така сама, 65%, проте стільки людей

довіряють податковим органам Польщі. Основними причинами недовіри до ДПС, ДФС України стали: незадоволення роботою податкової поліції, упереджене ставлення, некомпетентність особового складу та неналежний розгляд документів.

Таким чином, було з'ясовано, що податкова політика України не є ефективною, у Польщі – ефективна.

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1. Моделювання впливу макроекономічних факторів на бюджетні надходження

Податкова політика має особливий вплив на рівень соціально-економічного розвитку країни та суб'єктів економіки.

У цьому пункті було змодельовано вплив окремих макроекономічних факторів України на обсяг податкових надходжень за допомогою пакету Eviews.

Об'єктом багатфакторної моделі було обрано обсяг податкових надходжень зведеного бюджету.

Метою дослідження є визначення впливу кількості зареєстрованих безробітних, зміни прямих іноземних інвестицій та рівня зростання тіньової економіки на обсяг податкових надходжень зведеного бюджету.

Для тестування було обрано відповідні гіпотези:

- Зміна обсягу податкових надходжень зведеного бюджету обернено залежить від кількості зареєстрованих безробітних.

При збільшенні кількості зареєстрованих безробітних держава не одержує сплату по податках. Навпаки, держава здійснює грошову виплату по безробіттю. Тому збільшення кількості зареєстрованих безробітних спричиняє зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету.

- Зміна обсягу податкових надходжень зведеного бюджету прямо залежить від зміни прямих іноземних інвестицій.

Зростання кількості інвестицій сприяє створенню нових робочих місць, збільшенню кількості платників, тобто збільшенню податкових надходжень. Тому

збільшення зміни прямих іноземних інвестицій спричиняє збільшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету.

- Зміна обсягу податкових надходжень зведеного бюджету обернено залежить від рівня зростання тіньової економіки.

Тіньова економічна діяльність у державі призводить до значних втрат бюджетних ресурсів, адже скорочується сплата податків, оскільки високе податкове навантаження та нерівність доходів населення не стимулює працювати, купувати й вести економічну діяльність офіційним шляхом. Тому збільшення зміни рівня зростання тіньової економіки призводить до зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету.

Характеристика інформаційної бази

- Кількість зареєстрованих безробітних на кінець періоду (NUM_OF_UNEM). Річні дані з 1995 до 2021 рр., виражені в тисяч осіб [20], [46].
- Зміна прямих іноземних інвестицій (CH_FDI). Річні дані з 1995 до 2021 рр., виражені в грошових одиницях, мільйон гривень [46].
- Обсяг податкових надходжень зведеного бюджету (TAX_REV). Річні дані з 1995 до 2021 рр., виражені в грошових одиницях, мільярдах гривень [56], [71, с. 434–435, 436–437].
- Рівень зростання тіньової економіки (SHAD_EC). Річні дані з 1995 р. по 2021 рр., виражені у відсотках від ВВП [45], [48], [72].

Специфікація моделі

У ході виконання аналізу буде досліджено вплив на обсяг податкових надходжень зведеного бюджету трьох факторів:

Залежна змінна: $D(TAX_REV)$ – різниця обсягу податкових надходжень зведеного бюджету за період, виражені в грошових одиницях (мільярдах гривень).

Незалежні змінні:

- 1) CH_FDI – Зміна прямих іноземних інвестицій. виражена у грошових одиницях (мільйон гривень).

- 2) SHAD_EC – Рівень зростання тіньової економіки, виражений у відсотках від ВВП.
- 3) NUM_OF_UNEM – Кількість зареєстрованих безробітних на кінець періоду, виражений у тисяч осіб.

Загальний вигляд моделі може бути описаний рівнянням:

$$\text{TAX_REV} = \beta_1 * \text{NUM_OF_UNEM} + \beta_2 * \text{CH_FDI} + \beta_3 * \text{SHAD_EC} + \beta_0$$

Аналіз результатів

Проведення аналізу впливу незалежних змінних на залежні проводиться за допомогою пакету E-Views. Отримано такі показники (див. рис. 3.1):

Dependent Variable: D(TAX_REV)				
Method: Least Squares				
Date: 06/07/22 Time: 11:41				
Sample (adjusted): 1996 2021				
Included observations: 26 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
SHAD_EC	-8.966093	2.609425	-3.436042	0.0024
NUM_OF_UNEM	-0.216574	0.033030	-6.556807	0.0000
CH_FDI	0.016421	0.003202	5.128434	0.0000
C	480.8187	94.83699	5.069949	0.0000
R-squared	0.727502	Mean dependent var		54.65285
Adjusted R-squared	0.690343	S.D. dependent var		77.67423
S.E. of regression	43.22322	Akaike info criterion		10.51127
Sum squared resid	41101.42	Schwarz criterion		10.70482
Log likelihood	-132.6465	Hannan-Quinn criter.		10.56701
F-statistic	19.57821	Durbin-Watson stat		2.087950
Prob(F-statistic)	0.000002			

Рис. 3.1 – Результати моделювання дослідження №1

Джерело: складено автором на основі [20], [45], [46], [48], [56], [71, с. 434–435, 436–437], [72]

Отже, внаслідок оцінки впливу факторів на залежну змінну рівняння регресії має такий вигляд:

$$\text{D(TAX_REV)} = -8.9660934627 * \text{SHAD_EC} - 0.216573599684 * \text{NUM_OF_UNEM} + 0.0164208117127 * \text{CH_FDI} + 480.818702143$$

Отримане рівняння дає можливість зробити висновки щодо впливів факторів на залежну змінну. Отже, можна зробити такі висновки:

- 1) CH_FDI. Зміна прямих іноземних інвестицій прямо впливає на обсяг податкових надходжень зведеного бюджету. Зростання даного показника на 1% сприяє збільшенню обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 0.16%. Гіпотеза про їхню пряму залежність підтвердилась.

- 2) SHAD_EC. Зміна рівня зростання тіньової економіки обернено впливає на обсяг податкових надходжень зведеного бюджету. Зростання даного показника на 1% спричиняє зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 8.97%. Гіпотеза про їхню обернену залежність підтвердилась.
- 3) NUM_OF_UNEM. Зміна кількості зареєстрованих безробітних на кінець періоду обернено впливає на обсяг податкових надходжень зведеного бюджету. Зростання даного показника на 1% спричиняє зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 0.217%. Гіпотеза про їхню обернену залежність підтвердилась.

Діагностика моделі

Ступінь пояснення зміни залежної змінної незалежними визначаємо за значенням коефіцієнта детермінації. Чим ближче коефіцієнт детермінації до одиниці, тим краще регресія апроксимує емпіричні дані, тим тісніше спостереження примикають до лінії регресії. Зміна обсягу податкових надходжень зведеного бюджету пояснена на 72.7%. Показник є задовільним та підтверджує адекватність регресійної моделі. Зважений коефіцієнт детермінації – 69%.

Перевіримо нашу модель на відсутність автокореляції за допомогою критерію Дарбіна-Ватсона. Значення даної статистики становить 2.08. Відповідні критичні значення для нашої регресії становлять: $d_L = 1.143$; $d_U = 1.652$. Відповідно, маємо такий графік зон автокореляційного зв'язку:

Позитивна	Невизначеність		Відсутня	Невизначеність		Негативна
0	1.143	1.652	2	2.348	2.857	4

Рис. 3.2 – Результати графіку зон автокореляційного зв'язку

Джерело: складено автором на основі [20], [45], [46], [48], [56], [71, с. 434–435, 436–437], [72]

Аналізуючи графік зон автокореляційного зв'язку, можна зробити висновок, що автокореляція відсутня. Проведемо тестування на автокореляцію вищих порядків (див. рис. 3.3). Протестуємо автокореляцію першого та другого порядку.

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.684846	Prob. F(2,20)	0.2108
Obs*R-squared	3.748958	Prob. Chi-Square(2)	0.1534

Test Equation:

Dependent Variable: RESID

Method: Least Squares

Date: 06/07/22 Time: 13:47

Sample: 1996 2021

Included observations: 26

Presample missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
SHAD_EC	-1.739198	2.763168	-0.629422	0.5362
NUM_OF_UNEM	-0.009165	0.033223	-0.275869	0.7855
CH_FDI	0.003566	0.004086	0.872608	0.3932
C	57.23672	99.68865	0.574155	0.5723
RESID(-1)	-0.397893	0.303403	-1.311433	0.2046
RESID(-2)	-0.398232	0.243707	-1.634062	0.1179
R-squared	0.144191	Mean dependent var	3.28E-15	
Adjusted R-squared	-0.069762	S.D. dependent var	40.54697	
S.E. of regression	41.93744	Akaike info criterion	10.50941	
Sum squared resid	35174.98	Schwarz criterion	10.79974	
Log likelihood	-130.6223	Hannan-Quinn criter.	10.59301	
F-statistic	0.673938	Durbin-Watson stat	1.963237	
Prob(F-statistic)	0.647977			

Рис. 3.3 – Результати тестування Бреуша-Годфрі

Джерело: складено автором на основі [20], [45], [46], [48], [56], [71, с. 434–435, 436–437], [72]

Відповідно до рис. 3.3, оскільки значення p-value перевищує 0,05, то можемо зробити висновок, що автокореляція першого та другого порядку відсутня.

За допомогою тесту Уайта перевіримо гомоскедастичність випадкових величин. Результати наведені на рис. 3.4.

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	1.805131	Prob. F(9,16)	0.1450
Obs*R-squared	13.09925	Prob. Chi-Square(9)	0.1582
Scaled explained SS	8.678072	Prob. Chi-Square(9)	0.4675

Test Equation:

Dependent Variable: RESID^2

Method: Least Squares

Date: 06/07/22 Time: 13:55

Sample: 1996 2021

Included observations: 26

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-11283.90	47642.38	-0.236846	0.8158
SHAD_EC^2	-25.61681	38.63013	-0.663130	0.5167
SHAD_EC*NUM_OF_UNEM...	0.054614	0.928040	0.058848	0.9538
SHAD_EC*CH_FDI	0.061008	0.074958	0.813902	0.4276
SHAD_EC	1463.795	2728.114	0.536559	0.5990
NUM_OF_UNEM^2	0.007728	0.011845	0.652442	0.5234
NUM_OF_UNEM*CH_FDI	1.67E-05	0.001279	0.013063	0.9897
NUM_OF_UNEM	-18.69912	38.17002	-0.489890	0.6309
CH_FDI^2	-4.02E-05	4.98E-05	-0.807599	0.4312
CH_FDI	-1.812159	2.277298	-0.795750	0.4378
R-squared	0.503817	Mean dependent var	1580.824	
Adjusted R-squared	0.224714	S.D. dependent var	2193.079	
S.E. of regression	1931.013	Akaike info criterion	18.25320	
Sum squared resid	59660967	Schwarz criterion	18.73708	
Log likelihood	-227.2916	Hannan-Quinn criter.	18.39254	
F-statistic	1.805131	Durbin-Watson stat	3.268033	
Prob(F-statistic)	0.145033			

Рис. 3.4 – Результати тестування Уайта

Джерело: складено автором на основі [20], [45], [46], [48], [56], [71, с. 434–435, 436–437], [72]

Згідно з рис. 3.4. перевірка регресійної моделі на гетероскедастичність продемонструвала відсутність даної проблеми, оскільки рівень probability тесту надає умови для відхилення гіпотези про наявність гетероскедастичності.

Проведемо тест на мультиколінеарність через побудови кореляційної матриці незалежних змінних, як це видно з табл. 3.1.

Таблиця 3.1 Результати тестування кореляційної матриці змінних моделі

	D(TAX_REV)	SHAD_EC	NUM_OF_UNEM	CH_FDI
D(TAX_REV)	1	0.118488	-0.51343	0.439222
SHAD_EC	0.118488	1	-0.42813	0.366371
NUM_OF_UNEM	-0.51343	-0.42813	1	0.021857
CH_FDI	0.439222	0.366371	0.021857	1

Джерело: складено автором на основі [20], [45], [46], [48], [56], [71, с. 434–435, 436–437], [72]

Згідно з табл. 3.1 можна побачити, що сильні зв'язки між змінними відсутні, оскільки значення менші за 0,7. Аналізуючи отримані результати, можна зробити висновок, що проблема мультиколінеарності відсутня.

Проводимо тестування Жарка-Бера на нормальність розподілу залишків моделі. Результати тестування зображені на рис. 3.5.

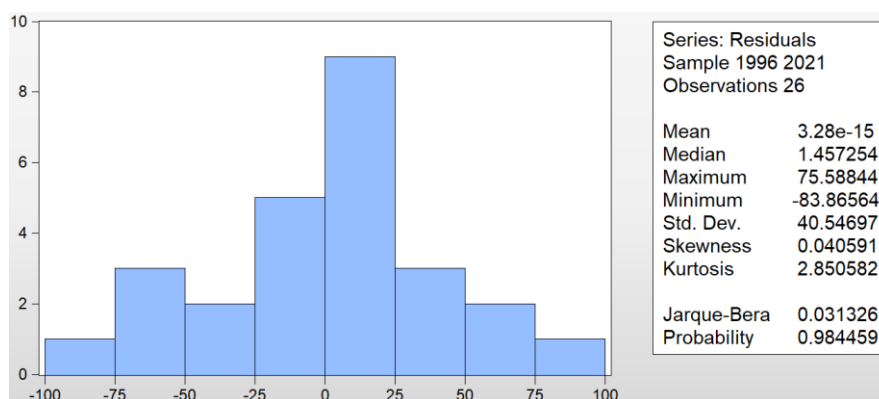

Рис. 3.5 – Результати тестування Жарка-Бера

Джерело: складено автором на основі [20], [45], [46], [48], [56], [71, с. 434–435, 436–437], [72]

Відповідно до рис. 3.5 p-value за тестуванням більше за 0,05 – ми не маємо підстав відхилити нульову гіпотезу. Залишки моделі розподілені нормально.

Висновки. Відповідно до проведених досліджень та перевірок модель є адекватною, тобто ступінь пояснення явища регресією є достатньою. Проблеми

автокореляції, гетероскедастичності та мультиколінеарності, нормальності розподілу не було виявлено. Усі коефіцієнти регресійного рівняння одночасно не є нулями.

У ході формулювання початкової моделі було висунуто ряд припущень про вплив наведених у регресії факторів на залежну змінну – обсяг податкових надходжень зведеного бюджету. Було наведено гіпотези, у яких є припущення впливу кількості зареєстрованих безробітних, зміни прямих іноземних інвестицій та рівня зростання тіньової економіки на обсяг податкових надходжень зведеного бюджету. Отримані результати продемонстрували вірність початкових гіпотез.

Перша гіпотеза стверджувала, що зміна обсягу податкових надходжень зведеного бюджету обернено залежить від кількості зареєстрованих безробітних. Насправді збільшення кількості безробітних на 1% спричиняє зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 0.217%. Це підтверджує початкову гіпотезу. Для того, аби держава отримувала сплату податків їй потрібно стимулювати безробітних працювати. Це можна зробити, проводивши низку заходів, спрямованих на створення сприятливих умов оподаткування.

Друга гіпотеза стверджувала, що зміна обсягу податкових надходжень зведеного бюджету прямо залежить від зміни прямих іноземних інвестицій. Насправді збільшення зміни прямих іноземних інвестицій на 1% спричиняє збільшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 0.16%. Що тільки підтверджує початкову гіпотезу. Тобто збільшення інвестицій сприяє створенню нових робочих місць та кількості платників податків.

Третя гіпотеза стверджувала, що зміна обсягу податкових надходжень зведеного бюджету обернено залежить від рівня зростання тіньової економіки. Насправді збільшення рівня зростання тіньової економіки на 1% призводить до зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 8.97%. Це підтверджує початкову гіпотезу. Збільшення рівня тіньової економіки негативно впливає на офіційні надходження, оскільки високе податкове навантаження та нерівність доходів населення не стимулює працювати, купувати й вести економічну діяльність офіційним шляхом.

Як підсумок, для формулювання багатфакторної моделі було висунуто гіпотези, які пояснювали вплив наведених у регресії факторів на залежну змінну – обсяг податкових надходжень зведеного бюджету. Було використано три фактори незалежних змінних: кількість зареєстрованих безробітних, зміни прямих іноземних інвестицій, рівня зростання тіньової економіки на обсяг податкових надходжень зведеного бюджету. Отримані результати продемонстрували вірність початкових гіпотез. У ході дослідження всі фактори виявилися впливовими. Зважений коефіцієнт детермінації становить 72.7%. Зміна обсягу податкових надходжень зведеного бюджету пояснена на 69%, що підтверджує адекватність регресійної моделі, а на 31% – іншими чинниками.

3.2. Шляхи вдосконалення податкової системи України

Податкова політика має значний вплив на соціально-економічний розвиток держави та відіграє основну роль у забезпеченні основних її потреб. Особливо гостро проблема ефективності податкової й фіскальної політики постає в воєнний та післявоєнний період.

Підходи для покращення ефективності податкової політики під час війни та після є різними. Податкова політика під час воєнного періоду має бути максимально простою з точки зору обліку та здійснення платежів до державного та місцевих бюджетів, не повинна надмірно обтяжувати бізнес і населення прямими податками, оскільки бізнесу набагато легше буде зупинити діяльність або ліквідуватись. Потрібно розуміти, що крім простих ризиків діяльності бізнесу в воєнний період з'являються надзвичайні ризики пов'язані з загрозою життя та втратою активів. Тому аргумент щодо підвищування прямих податків, бо в умовах війни нічим фінансувати видатки державного й місцевих бюджетів, є некоректним та вкрай небезпечним для держави. Також важливий фактор – це вже закладати фундамент для найшвидшого відновлення економіки. Основні проблеми, з якими стикнулася економіка: падіння ВВП, прямі задокументовані збитки, велика частка населення емігрували, високий бюджетний дефіцит і т. п. Такі вихідні умови

тягнуть за собою відповідні наслідки для української економіки: зростання безробіття, відсутність інвестицій, обмежений доступ до грошей і т. п.

Перше, що важливо зробити, – проінформувати населення про реальну економічну ситуацію в країні та економічні зміни. Урядовцям потрібно не нагнітати паніку, а готувати й адаптувати населення. Потрібно розповісти, що економічна ситуація в країні стане іншою, проте одночасно з цим будуть і нові можливості.

По-друге, для зменшення кількості безробітних та залучення іноземних донорських коштів потрібно розвинути програми перекваліфікації. Я. Железняк зазначає, що «людина повинна мати можливість максимально просто, швидко та без зайвої бюрократії отримати нову спеціальність» [73].

Водночас у період дії воєнного стану державі доцільно запровадити єдине вікно отримання бюджетної допомоги цільовим групам підприємств, що фінансуватиметься через розміщення державних цільових військових облігацій або спеціального фонду міжнародної допомоги для відновлення країни.

Одночасно з цим Україні потрібно утриматись від проведення радикальних податкових реформ, таких як податок на виведений капітал, бо це сприятиме тому, що населення буде відволікатись на пристосування до нових умов, на які під час війни нема часу.

Також потрібно відмовитися від запровадження складних форм співробітництва з бізнесом. Вони будуть актуальними в післявоєнний період, коли функціонуватимуть фінансові ринки в межах відновлення об'єктів інфраструктури. Доцільно обмежитись простими формами державного замовлення на ті чи інші товари та послуги без складних довгострокових контрактів.

Податкове законодавство в Україні зазнало значних змін за час воєнного стану [74], [75]. На період дії воєнного стану було постановлено:

- Право на застосування спрощеної системи оподаткування 3 групи за ставкою 2% суб'єктами господарювання з річним доходом до 10 млрд грн та без обмеження чисельності працівників. Проте є винятки – пільга не стосується

підприємств, що займаються організацією грального бізнесу, продажем підакцизних товарів та видобутком, реалізацією корисних копалин;

- добровільну сплату єдиного податку платниками 1–2 груп.
- ФОП 1-3 груп та самозайняті повністю звільняються від сплати ЄСВ за себе. Платники єдиного податку 3 групи звільняються ще й від сплати ЄСВ за найманих працівників, яких призвали до ЗСУ, інших захисних формувань, зокрема тероборони;
- За несвоєчасну подачу звітності чи сплату податків не можуть застосовуватись жодні штрафні санкції, оскільки контроль за несплату податків покладено на контролюючі органи.
- База оподаткування при нарахуванні податкових зобов'язань за необоротними активами визначається виходячи з залишкової вартості, що склалася станом на початок податкового періоду, протягом якого здійснюються такі операції (у разі відсутності обліку необоротних активів – виходячи із звичайної ціни), а за товарами чи послугами – виходячи з вартості їх придбання.
- Благодійна допомога, надана учасникам бойових дій та особам, які живуть на території бойових дій, не оподатковується ПДФО.
- Відтепер акциз на бензини, важкі дистиляти та скраплений газ становить 0 євро за 1000 літрів. Ставку податку на додану вартість для ввезення пального знизили з 20% до 7%.

На наш погляд, така податкова реформа повинна стимулювати бізнес. Так і відбувається. Старт податкової реформи вже дав результати. Пільги дозволили перезапустити малий та середній бізнес. У кабінеті платника податків все зроблено просто й багато хто вже цим скористався. Спрощена система оподаткування дозволила стимулювати розвиток малого бізнесу, дозволяючи зменшити податковий тягар на малий бізнес як за податковими ставками, так і за ресурсами на адміністрування звітності.

Рішення, ухвалене в найперші дні війни, відносно імпорту чи придбання коштовних активів через факт імпорту дорогих авто без сплати податків – частково некоректне рішення. На перших етапах вторгнення виникали побоювання щодо значного порушення виробництва в Україні через бойові дії. Якщо враховувати можливу потребу замінювати внутрішнє виробництво імпортованими товарами, то зниження оподаткування на додану вартість з імпортних товарів – правильний крок. Зараз виробництво товарів широкого вжитку вціліло й відновлюється насамперед у відносно спокійних регіонах. Така й ситуація для виробництва товарів для експорту. Проте створені для імпорту стимули у вигляді скасування імпортних зборів і ПДВ зараз знижують конкурентоспроможність українських виробників. Внутрішні податки на товари та послуги формують більшу частину податкових зборів до державного бюджету – близько 65% у 2021 р. З боку наповнення державного бюджету необхідно, у першу чергу, відновити у повному обсязі сплату ПДВ при імпорті готової продукції, а також при її реалізації в межах країни вітчизняними виробниками.

Необхідно повернути оподаткування імпорту та запровадити додатковий імпортний збір на некритичні категорії імпорту. Це дасть можливість збільшити бюджетні доходи, знизити обсяги імпорту та стимулювати українських товаровиробників, а значить, і знизити тиск на валютний ринок. Також це зменшить необхідність фінансування бюджетного дефіциту Національним банком та, як наслідок, послабить девальваційний та інфляційний тиск.

Відносно внутрішньої реалізації чи імпорту сировини й напівфабрикатів переробним підприємствам і підприємствам аграрного сектору потрібно надати відстрочку сплати ПДВ в залежності від складності виробництва, мета якої – здешевлення бізнесової діяльності та не відволікати обмежені фінансові ресурси підприємств, там самим стимулюючи їх до відновлення чи розширення виробничої діяльності.

Важливо відновити сплату мита при імпорті легкових автомобілів, знизивши ставку мита, окрім тих авто, що мають об'єм двигуна більше 2,5 літрів. Проте якщо такі автомобілі ввозяться для потреб ЗСУ чи тероборони, то при наявності

відповідних документів їх можна дозволити імпортувати без сплати ПДВ та ввізного мита. Така сама ситуація з імпортованою продукцією для потреб ЗСУ. Важливо з цим налагодити систему обліку, держреєстрації й постановки на баланс відповідних військових підрозділів, що унеможливлять зловживання завезенням товарів для потреб ЗСУ.

Під час воєнного періоду чи навіть післявоєнного (протягом 1 фінансового р. після завершення війни) не потрібно піднімати акцизні ставки. Їх збільшення на фоні зменшення доходів громадян (прогнозується, що ВВП у 2022 р. впаде на 1/3, а реальні доходи громадян – на 1/4 [76]) сприятиме ще вищій тінізації та криміналізації підакцизних товарів (пального, горілчаний та тютюнових виробів).

Наразі майже всі підприємства збиткові. Багато з них відновлюють діяльність, проте протягом найближчого часу будуть об'єктивно збитковими в умовах дії воєнного стану. У такому випадку державі недоцільно розраховувати на значні надходження від сплати податку на прибуток. Тому не раціонально відновлювати сплату податку на прибуток, навіть протягом повоєнного року. Деякі підприємства будуть мати прибуток, проте їх мало й вони не виправдовують існування системи адміністрування сплати цього податку.

Після війни бажаним є перехід із податку на прибуток до податку на податок на виведений капітал на рівні 15%. Податок на прибуток спрямовується на оподаткування чистого прибутку підприємства, а податок на виведений капітал означає, що бізнес має можливість вкладати кошти в розвиток своєї компанії. Прибуток підприємства не обкладається податком до моменту, поки він не виплатиться власникам у вигляді дивідендів. До операцій з виведення капіталу відносять виплати:

- Дивідендів на користь неплатника податку на виведений капітал;
- В грошовій/натуральній формі на користь власника корпоративних прав.

До операцій також відносять виплати: комісій та відсотків за позиками, страхових платежів, безоплатне надання товарів/послуг й т. п. База оподаткування – сума коштів, сплачена за операцію. Платники податку – юридичні особи, які

здійснюють господарську діяльність на території України чи поза межами, нерезиденти чи постійні представництва, проте до платників податку не відносять неприбуткові організації.

Основними перевагами є створення стимулів для ділової активності, залучення інвестицій, збільшення надходжень від ПДВ та податку на зарплату, адже бізнес буде вкладати кошти у свій розвиток, що призведе до підвищення інноваційної діяльності, що збільшить оборот товарів та послуг а, отже, збільшить податкові надходження. Також однією з переваг є збільшення прозорості фінансової звітності, адже відпаде потреба в контролі господарського призначення витрат підприємства, тобто більше не буде необхідності суб'єктам господарювання занижувати свій фінансовий результат. Однією з важливих переваг є зменшення нерівності податкового навантаження між середнім та великим бізнесом.

Під час воєнного періоду постає необхідність у зменшенні ставки на ПДФО до 10%, а в районах активних бойових дій – 5%, адже потрібно стимулювати громадян України, які залишаються в країні, офіційно декларуючи доходи, та підприємства, що намагаються працювати далі, легально виплачуючи заробітну плату робітникам. Проте в післявоєнний період – підняти ставки та протягом 3–5 рр. залишити всі кошти в місцевих бюджетах від сплати ПДФО. Також під час воєнного періоду потрібно скасувати військовий збір, складової ПДФО, який тисне на фонд оплати праці й сприяє тінізації. У такому випадку кращим рішенням є збільшення ставки ПДВ на 1–2%, який зможе перекрити надходження від військових зборів [77].

У післявоєнний період, через 3–5 фінансових р., потрібно встановити прогресивне оподаткування. Ця тема – дискусійне питання. Прогресивне оподаткування сьогодні існує в багатьох країнах Європи і світу, також Польщі, проте вже зараз можна припустити, що спроби влади ввести різні податкові ставки в Україні будуть викликати палкі дискусії. Одні експерти вважають, що таким чином може збільшитися податковий тиск на роботодавців, що призведе до збільшення тіньового сектору, також вважають, що «пласке» оподаткування – це і є соціальна справедливість. Інші – при правильних економічних розрахунках від

введення прогресивного оподаткування виграють місцеві бюджети, та експерти бачать соціальну справедливість саме в прогресивних ставках [78]. Ми також вважаємо, що введення прогресивної ставки податку може зменшити соціальну нерівність та при правильному підході до їх встановлення можна уникнути значного тиску на роботодавців. Міжнародна практика виходить з того, що ті громадяни, яким доходів вистачає тільки на найнеобхідніше, повинні платити мінімум податків (або взагалі нічого). Ті ж, хто може дозволити собі предмети розкоші, повинні віддавати до бюджету половину і більше своїх доходів. Велика частина населення сучасних демократій з таким нерівністю згодна. Звичайно, дуже важливо порахувати і «математику», щоб бюджет в результаті зміни оподаткування не відчував дефіциту. У Польщі, як було зазначено, використовується прогресивна система оподаткування, яка є віддзеркаленням європейської системи, однак водночас характеризується помірними, середніми ставками в порівнянні з іншими країнами ЄС. На нашу думку, Україні варто взяти модель прогресивної системи оподаткування в Польщі.

Також не менш важливим під воєнного та післявоєнного періоду — цифровізація у сфері оподаткування для зручності, мінімізації спілкування з податковими органами, підвищення прозорості та пришвидшення процесу подання звітності. Зараз процес діджиталізації оподаткування України проходить успішно, адже платники податку вже можуть користуватися такими цифровими послугами як ID14, «Маятко», шеринг документів, цифровий податковий номер, довідками про доходи, розмитнення авто [60].

У період післявоєнного стану Україні слід змінити підходи до системи соціальної допомоги. Потрібно враховувати розмір доходів отримувача, бо ігнорування цього аспекту призводить до неефективного використання публічних коштів та подекуди до масштабних зловживань; налагодити систему контролю, оскільки 60 млрд грн витрачаються на незаконні соціальні виплати: махінації із держвиплатами, недобросовісне отримування субсидій й т. п. Також потрібно встановити єдиний орган контролю та повноцінного аудиту системи виплат, якого зараз в Україні не існує.

Важливим фактором також є вдосконалення й забезпечення стабільності податкового законодавства, оскільки часті зміни в ПКУ за інших законодавчих документах не стимулюють суб'єктів господарювання дотримуватись процесу сплати податків чи подання звітності.

Одним із не менш важливих чинників ефективності податкової політики – аналіз ситуації в країні на основі якісних даних, а не застарілих чи викривлених. Тому одне із головних завдань уряду України полягає в тому, щоб зібрати реальні дані.

Для кращого розуміння й систематизації на основі запропонованих рекомендацій побудуємо авторську схему заходів із підвищення ефективності податкової політики у післявоєнний період (див. рис. 3.6).

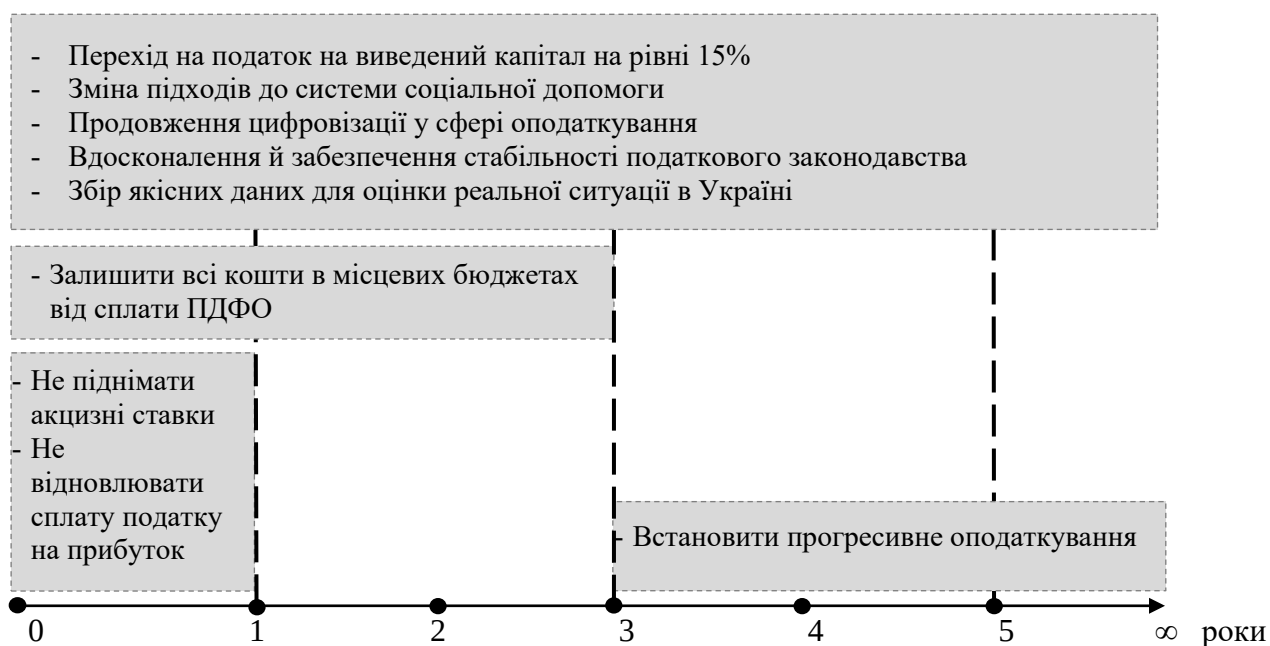

Рис. 3.6 – Заходи з підвищення ефективності податкової політики у поствоєнний період

Джерело: складено автором

Таким чином, на основі проаналізованої ситуації в Україні було висунуто ряд рекомендацій, що зможуть покращити ефективність податкової політики в воєнний період: інформування населення про реальну економічну ситуацію в країні та економічні зміни; розвинення програм перекваліфікації; запровадження єдиного вікна отримання бюджетної допомоги цільовим групам підприємств; утримування

від проведення радикальних податкових реформ; відмовитися від запровадження складних форм співробітництва з бізнесом; відновлення податку на імпорту; запровадження додаткового імпортного збору на некритичні категорії імпорту; відновлення сплати мита при імпорті легкових автомобілів, знизивши ставку мита, окрім тих авто, що мають об'єм двигуна більше 2,5 літрів; не піднімати акцизні ставки; не відновлювати сплату податку на прибуток; зменшення ставки на ПДФО до 10%, а в районах активних бойових дій – 5%; скасування військового збору, збільшивши ставки ПДВ на 1–2%. Також було рекомендовано провести заходи для покращення ефективності податкової системи в післявоєнний період: протягом 1 фінансового р. після завершення війни не піднімати акцизні ставки, не відновлювати сплату податку на прибуток; перейти на податок на виведений капітал на рівні 15%; протягом 3–5 р. залишити всі кошти в місцевих бюджетах від сплати ПДФО; через 3–5 фінансових р. встановити прогресивне оподаткування; змінити підходи до системи соціальної допомоги. Зокрема важливо під час воєнного та післявоєнного періоду продовжити діджиталізацію сфери оподаткування. Також необхідно зібрати якісні дані для аналізу реальної ситуації в країні.

Висновки до 3 розділу

За допомогою програми Eviews було побудовано багатофакторну модель, у якій було використано три фактори, незалежних змінних: кількість зареєстрованих безробітних, зміна прямих іноземних інвестицій та рівень зростання тіньової економіки на обсяг податкових надходжень зведеного бюджету. Модель була адекватною, проблеми автокореляції та мультиколінеарності відсутні. Всі фактори є впливовими, жоден із параметрів не дорівнює нулю.

Було виявлено, що зростання кількості безробітних на 1% спричиняє зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 0.217%; при зміні прямих іноземних інвестицій на 1% збільшується обсяг податкових надходжень зведеного бюджету на 0.16%; зростання рівня зростання тіньової економіки на 1%

призводить до зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 8.97%. Зміна обсягу податкових надходжень зведеного бюджету пояснена на 69%, а на 31% – іншими чинниками.

Отже, неефективність податкової політики України призводить до зменшення податкових надходжень. Особливо гостро ця проблема постає в воєнний та післявоєнний період, тому було висунуто ряд рекомендацій для вдосконалення ефективності податкової системи.

ВИСНОВКИ

Податкова політика — важлива складова соціально-економічної політики держави, особливо в воєнний та післявоєнний період.

На основі використаної літератури було виявлено, що для систематизування визначень різних дослідників щодо податкової політики існує два способи їх розподілу: на рівні (мікро-, міні-, два мезо- та макрорівень) й за наповненістю терміну (вузьконаправлений, функціонально-цільовий та стратегічно-орієнтований). Було виявлено, що фундаментальними принципами політики є справедливість, визначеність, зручність та раціональність. На основі літературних джерел дізнались, що певній концепції державного регулювання економіки відповідає модель економіки та роль податкової політики. Було проаналізовано, що закордонний погляд на ефективність характеризується мірою досягнення цілей, український – на дослідженні результатів понесених витрат. Проаналізувавши підходи авторів до визначення ефективності податкової політики, було виділено три основні складові ефективності, яким відповідає ряд критеріїв для оцінки: фінансова, економічна та соціальна. Кожній складовій ефективності податкової політики відповідають певні критерії, які впливають на соціально-економічний розвиток.

У роботі було досліджено ефективність податкової політики України й Польщі й інших країн. Дослідження показало, що існує проблема неефективності трьох складових загальної ефективності податкової політики України.

Аналіз основних показників фінансової ефективності показав, що податкова політика України та Польщі упродовж досліджуваного періоду є частково ефективною. У Польщі державний борг за всіма індикаторами знаходиться в межах норми та простежується тенденція до зменшення порогового значення індикаторів ефективності фінансової політики. В Україні деякі показники перевищують порогове значення. В обох країн простежується проблема мінімізації видатків на збирання доходів. Система податкових доходів України й Польщі з 2016 р.

переважно еластичною. Незважаючи на те, що перший та другий етап децентралізації в Україні покращив розподіл податків між адміністративно-територіальними одиницями, показники залишались на низькому рівні, у порівняння з показниками Польщі, що вказує на ефективність реформи децентралізації Польщі.

Економічна ефективність в Україні вказує на неефективність податкової політики. Було досліджено, що Україна – країна з невільною економікою. Низький рівень економічної свободи стримує потік інвестицій та економічний розвиток. У Польщі ситуація інша, країна є з помірно вільною економікою. Індекс інновацій в Україні нижчий, аніж в Польщі. Показник України вказує на низький рівень інноваційного розвитку. Показник Польщі кращий, проте, порівняно з лідерами, США та Швейцарією, індекс інноваційного розвитку все одно є нижчим. Індекс інвестиційної привабливості України вказує на нейтральне ставлення бізнесу до інвестиційного клімату в Україні та підтверджує статус України з невільною економікою та з низькою інноваційною сферою. Ситуація в Польщі краща, індекс інвестиційної привабливості вищий, проте країні, так само як України, потрібно провести ефективні заходи для збільшення інвестицій. Негативно впливає на економічну ефективність податкової політики України рівень податкового навантаження, який є дуже високим. Разом із податковим навантаженням України збільшується рівень тіньової економіки, який сповільнює зростання податкових надходжень. Також в Україні присутні високі витрати на утримання ДПС та ДФС. У Польщі також присутні проблеми витрат на адміністрування, але інші показники в межах норми, що вказує на економічну ефективність податкової політики.

Податкова політика в Україні не є соціально ефективною, у Польщі – навпаки. Соціальна віддача України й Польщі висока, проте Україна бере на себе велику відповідальність за підтримання соціального благополуччя та робить це неефективно. В Україні через інфляцію та постійне підвищення соціальних стандартів зростає потреба виплат соціальних допомог при бюджетному дефіциті. Також кількість соціальних пільг, відсутність адресності, належного контролю, доступності призводять до масштабних зловживань. Рівень бідності в Польщі

стабільний, 17.03%, в Україні показник втричі більший. Факт великої частки бідних підтверджує стратифікаційний поділ суспільства в Україні й Польщі. В Польщі більшість населення – середній клас, що відповідає загальній статистиці груп у розвинутих країн. В Україні все навпаки: більше половини населення – периферія середнього класу та низький клас, що є високим показником нерівномірності населення. Це призводить до високого податкового тиску на бідне населення в Україні й недовіри до влади. 60.8% не довіряють податковій поліції України. В Польщі статистика майже така сама, 65%, проте стільки людей довіряють податковим органам Польщі. Основними причинами недовіри до ДПС, ДФС в Україні стали: незадоволення роботою податкової поліції, упереджене ставлення, некомпетентність особового складу та неналежний розгляд документів.

Моделювання впливу окремих макроекономічних факторів на бюджетні надходження довели, що неефективність показників податкової політики України призводить до зменшення податкових надходжень. Результати показали, що кількість зареєстрованих безробітних, рівень зростання тіньової економіки мають обернений вплив на обсяг податкових надходжень, а зміна прямих іноземних інвестицій – прямий. За результатами моделювання збільшення кількості безробітних на 1% спричиняє зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 0.217; збільшення зміни прямих іноземних інвестицій на 1% спричиняє збільшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 0.16%; збільшення рівня зростання тіньової економіки на 1% призводить до зменшення обсягу податкових надходжень зведеного бюджету на 8.97%.

Податкова система має ряд як сильних так і слабких сторін, проте наразі слабкі перевищують. Саме тому було запропоновано ряд рекомендацій для її покращення в розрізі воєнного та післявоєнного періоду.

Під час воєнного періоду було рекомендовано: інформувати населення про реальну економічну ситуацію в країні та економічні зміни; розвинути програми перекваліфікації; запровадити єдине вікно отримання бюджетної допомоги цільовим групам підприємств; утримуватися від проведення радикальних податкових реформ; відмовитися від запровадження складних форм

співробітництва з бізнесом; відновити податок на імпорт; запровадити додатковий імпортний збір на некритичні категорії імпорту; відновити сплату мита при імпорті легкових автомобілів, знизивши ставку мита, окрім тих авто, що мають об'єм двигуна більше 2,5 літрів; не піднімати акцизні ставки; не відновлювати сплату податку на прибуток; зменшити ставки на ПДФО до 10%, а в районах активних бойових дій – 5%; скасувати військовий збір; збільшити ставки ПДВ на 1-2%. Також було рекомендовано заходи для покращення ефективності податкової системи в післявоєнний період: протягом 1 фінансового р. після завершення війни не піднімати акцизні ставки, не відновлювати сплату податку на прибуток; перейти на податок на виведений капітал на рівні 15%; протягом 3–5 р. залишити всі кошти в місцевих бюджетах від сплати ПДФО; через 3–5 фінансових р. встановити прогресивне оподаткування; змінити підходи до системи соціальної допомоги. Також важливо під час воєнного та післявоєнного періоду продовжити діджиталізацію сфери оподаткування й зібрати якісні дані для аналізу реальної ситуації всередині країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ісаєв А. А. Великі міста та їх вплив на суспільне життя. Ярославль, 1887. 75 с.
2. Іванов Ю. Б., Майбуrow І. А. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій. Навчальний посібник. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. 492 с.
3. Діяльність податкової політики. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy>.
4. Курносow О. В. Посилення ролі державної податкової політики в соціальноекономічному розвитку країни. *Державне управління та місцевесамоврядування*. 2016. №1. С. 88—94.
5. Грязнова А. Г. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. М.: Финансы и статистика, 2002. 1168 с.
6. Василик О. Д. Податкова система України. Навчальний посібник. К.: Поліграфкнига, 2004. 478 с.
7. Барихин А. Б. Экономика и право: энциклопедический словарь. – М.: Книжный мир, 2000. 928 с.
8. Александров И. М. Налоги и налогообложение. М.: Дашков и Ко, 2007. 510 с.
9. Пансков В. Г. Налоги и налоговая система Российской Федерации. М.: Финансы и статистика, 2005. 496 с.
10. Кучеров И. И. Налоговое право России. М.: ЮрИнфоР, 2001. 366 с.
11. Черник Д. Г., Павлова Л. П. Налоги и налогообложение: учебник. М.: Инфра-М, 2001. 150 с.
12. Иванов В. В., Ковалев В. В. Финансовый мир. М.: Проспект, 2002. 560 с.
13. Майбуrow И. А. Теория и история налогообложения. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2007. 495 с.
14. Данилов О. Податкова система та шляхи її реформування : Навчальний посібник. К. : Парламентське видавництво, 2001. 216 с.

- 15.Лекарь С. Особливості розвитку податкової політики в Україні на сучасному етапі. *Економіст*. 2005. № 4. С. 29—30.
- 16.Krysovaty A., Lutsyk A. Tax aspects of social welfare in Ukraine. Podatkovi aspekty sotsial'noho dobrobutu v Ukrayini. *Svit finansiv*. 2016. №2 (47). P. 7—17.
- 17.Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nation (1776) *The Modern Library*. 1994. №5.2. P. 887—890.
- 18.Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. Податкова система: Навчальний посібник. Одеса: ВМВ, 2014. 344 с.
- 19.Малиш Н. А. Макроекономіка. Навчальний посібник. 3-тє вид. стереотип. К.: МАУП, 2007. 184 с.
20. Федоренко В. Г. Політична економія: Підручник. К.: Алерта, 2008. 487 с.
- 21.Лук'яненко В. Академічний тлумачний словник 1970-1980 рр. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/efektyvnisti>
- 22.Павленко И. Г. Подходы к определению экономической сущности понятия “эффективность”. *Экономика и управление*. 2006. № 1. С. 35—38.
- 23.Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 3-тє вид., випр. та доп. Київ : Знання, 2000. 587 с.
- 24.Выварец А.Д., Дистергефт Л.В. Эффективность производства: теория, методология и методика оценки. Сборник научных статей. Екатеринбург: УГТУ, 2000. 511 с.
- 25.Surmin, U.P., Teoriya sistem i sistemnyi analiz. MAUP, Kiev, Ukraine, 2003. 368 p.
- 26.Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. К.: КНЕУ, 2005. 292 с.
- 27.Габор С.С., Габор В.С. Ефективність як економічна категорія. *Інноваційна економіка*. 2012. №7. С. 14—17.
- 28.Воробйов Ю. М. Податкова політика держави та її вплив на формування фінансового капіталу підприємств. *Фінанси України*. 2000. № 9. С. 115—120.

29. Назаренко Г. В. ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ. *Проблеми економіки*. 2010. № 2. С. 22—28.
30. Давидков С. О. ДО ПИТАНЬ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ. *Економіка та підприємництво*. 2015. №1 (82). С. 153—158.
31. Крисоватий А. Моніторинг реалізації податкової політики України. *Вісник Тернопільського державного економічного університету*. 2006. №1. С. 17—25.
32. Цимбалюк І. О. Вишнеvsька Н. В. Податкове навантаження, як критерій ефективності ведення податкової політики. *Ринок цінних паперів України*. 2014. № 7. С. 57—63.
33. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 508 с.
34. Швабій К. Обмежена податкова справедливість. *Фінанси*. 2020. №1279. URL: <https://zn.ua/ukr/finances/ogranichennaya-nalogovaya-spravedlivost-336781.html>.
35. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Граничні обсяги державного (місцевого) боргу та державних (місцевих) гарантій*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 09.05.2022).
36. Кримінальний кодекс України. від 05.04.2001р. - № 2341-III. *Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.05.2022).
37. Кримінальний кодекс України. Постанова від 08.10.2004 № 15. *Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS04177?an=17> (дата звернення: 09.05.2022).

38. Кучерова Г. Ю. ЕЛАСТИЧНІСТЬ ОБСЯГІВ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДО ЗМІН ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ УКРАЇНИ. Вісник Черкаського університету. 2016. № 3. С. 64—70.
39. TADAT Secretariat. *Tax Administration Diagnostic Assessment Tool*. URL: <https://www.tadat.org/home>
40. GII. Global Innovation Index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>
41. Index of Economic Freedom. *The Heritage Foundation*.. URL: <https://www.heritage.org/index/>
42. Новік О. І. ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ» У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАКОРДОННІЙ ЛІТЕРАТУРІ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаїв, 2015. №6. С. 756—762.
43. Про схвалення від Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>
44. Бугрімова Я. Кредит недовіри. Чому нам необхідна реформа фіскальної служби? *Міністерство фінансів України*. 2018. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news/kredyt-nedoviry-chomu-nam-neobkhidna-reforma-fiskalnoi-sluzhby-kolonka-iany-buhrimovoi-dyrektora-departamentu-podatkovoi-polityky>
45. Статистичні дані Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua>
46. Статистичні дані Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua>
47. Статистичні дані Служби Польщі. URL: <https://www.gov.pl/web/finanse/budzet-panstwa>
48. Статистичні дані Міністерства фінансів Польщі. URL: <https://mf-arch2.mf.gov.pl/web/bip/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/finanse-publiczne/budzet-panstwa/wykonanie-budzetu-panstwa/sprawozdanie-z-wykonania-budzetu-panstwa-roczne>

49. Статистичні дані Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>.
50. Пріоритети реформування та напрями перспективного розвитку міжбюджетних відносин в умовах бюджетної децентралізації в Україні : аналіт. доп. К. : НІСД, 2015. Сер. «Економіка», вип. 22. 92 с.
51. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів від 1.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.05.2022).
52. Про співробітництво територіальних громад. Закон України від 17.06.2014 №1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 11.05.2022).
53. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України від 05.02.2015 №157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19/ed20150205#Text> (дата звернення: 11.05.2022).
54. Mały Rocznik Statystyczny Polski. Główny Urząd Statystyczny. 2015/2016/2017/2018/2019/2020r. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2021,1,23.html>
55. Bank Danych Makroekonomicznych. URL: <https://bdm.stat.gov.pl/>
56. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
57. Schneider F. Lecture of Professor Friedrich Schneider. 2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XyrdDOiXK7o>
58. Medina, L. and Schneider, F. (2018) Shadow Economies around the World: What Did We Learn over the Last 20 Years? African Department, IMF Working Papers 18/17. 76 с.
59. A Global Foreign Direct Investment Country Attractiveness Index. URL: <http://www.fdiattractiveness.com/ranking-history/>

60. Статистичні дані Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/>
61. Про Державний бюджет України на 2022 рік. Закон України від 15.06.2022 № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>
62. Винокуров Я. Бідний кожен другий: наскільки витончилися гаманці українців. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2021/01/5/669749/>
63. Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С. ВПЛИВ КОРОНАВІРУСНОЇ КРИЗИ НА БІДНІСТЬ: ПЕРШІ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ. Т.В.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Київ, 2020. 76 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf
64. Статистичні дані The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/>
65. Drabik P. Klasa średnia w Polsce to prawie 12 milionów osób – raport PIE Więcej. 2019. URL: <https://biznes.radiozet.pl/News/Klasa-srednia-w-Polsce-to-prawie-12-milionow-osob.-Raport-PIE>
66. Славкова А. А., Мясковська В. С. Нерівність доходів населення в Україні. *Економічні студії*. 2015. №1(05). С. 91–96.
67. Поскробок Ю. Середній клас "по-українськи": чи існує він та хто до нього належить. 2020. URL: https://economy.24tv.ua/seredniy-klas-ukrayini-2020-hto-nalezhit-novini-ekonomiki-ukrayini_n1410016
68. Лібанова Е. Україна: глибина нерівності. *Дзеркало тижня*. 2016. №35. URL: https://zn.ua/ukr/internal/ukrayina-glibina-nerivnosti-_.html
69. Індекс Джині. TrendEconomy. URL: https://trendeconomy.ru/data/wdi/UKR/SI_POV_GINI
70. Informałyymy Servis Policyjny. Większość Polaków deklaruje swoje zaufanie do Policji. 2016. URL: <https://isp.policja.pl/isp/aktualnosci/8220,Wiekszosc-Polakow-deklaruje-swoje-zaufanie-do-Policji.html>
71. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи / за ред. Т. І. Єфименко, А. М. Соколовської. – К. : ДННУ “Академія фінансового управління”, 2013. – 494 с.

72. Статистичні дані Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/>
73. Железняк Я. Між війною та "планом Маршалла": як підтримувати економіку, поки триває війна? 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/18/7347045/>
74. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/77303.html>
75. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану. Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/77318.html>
76. Д. Шварц. Економіст Гліб Вишлінський: ВВП цього року впаде на третину, а реальні доходи українців – десь на чверть. 2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/ekonomist-glib-vishlinskiy-vvp-cogo-roku-vpade-na-tretinu-a-realni-dohodi-ukrajinciv-des-na-chvert-novini-ukrajina-11845389.html>
77. Кушнірук Б. Податкова система під час війни та у повоєнний період. 2022. URL: <https://blog.liga.net/user/bkushniruk/article/45440>
78. Романюк О. В Україні хочуть збільшити податки: кому доведеться платити більше. 2020. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/nalog-na-dohody-hotyat-uvelichit-dlya-kogo-i-na-skolko-1412852.html>